



**GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SPRÅK
OCH LITTERATURER**

Om vädrets makter hos Herodotos

Claes Malmberg

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	GRE140
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	VT2018
Handledare:	Mikael Johansson
Examinator:	Karin Hult

Om vädrets makter hos Herodotos

Claes Malmberg

C-uppsats i grekiska, Göteborgs Universitet

Handledare: Mikael Johansson

2018-08-30

Sammanfattning

Väder är ett tema som ligger i den, vad gäller Herodotos, omdiskuterade skärningspunkten mellan religion och försokratisk naturfilosofi. Studien har undersökt 74 textpassager i Herodotos Historia som tar upp väder eller klimat. Passagerna har analyserats med avseende på kopplingar till olika former av religion och förekomsten av rationella förklaringar eller tillämpning av försokratiska teorier.

Totalt i verket blandas passager med och utan koppling till religiösa sammanhang. Drygt 40 % av passagerna har koppling till religion. I de övriga förekommer vädret eller klimatet i sekulära situationer, eller i naturfilosofiska resonemang. Men när man delar upp passagerna i fyra kategorier med olika grad av oförutsägbarhet, så skiljer sig andelen religiöst anknutna fall betydligt åt mellan kategorierna. Klimat, den minst oförutsägbara kategorin, har lägst andel fall med gudomlig anknytning, sedan stiger procentandelen med tilltagande grad av oförutsägbarhet i kategorierna säsongsväder (årstidsväder, årstidsvindar) och normalväder. Klart högst andel av religiöst anknutna passager har den mest oförutsägbara kategorin oväder, med 70 %. Den kategorin innehåller också flest passager totalt sett. Tyngdpunkten på oväder ger intrycket av en agerande gudom, snarare än en immanent gud som genomsyrar naturen.

Sammanlagt elva passager kan tolkas som att gudar aktivt ingriper i människornas värld med hjälp av väder. De förekommer i alla fyra kategorierna, men är flest i oväderskategorin. I fem av de elva ingripandena ger Herodotos bilden av att han själv hyser tilltro till dem. Även bland dessa dominerar ovädren. Det är alltså ganska få fall där Herodotos själv ger uttryck för att han tror på gudomliga väderingripanden. Men även de fall där han behandlar försokratiska väderteorier är få. Utöver några basala rationella tankar om klimatfenomen, finns de försokratiskt influerade förklaringarna i säsongsväderkategorin. De rör teorier för säsongsvädersvariationerna hos Nilens och Istros (Donaus) vattenstånd. Det är alltså i de bägge minst oförutsägbara kategorierna som Herodotos tillämpar rationella resonemang och naturliga förklaringsmodeller. Av resonemangen i vattenståndspassagerna framgår att Herodotos kände till försokratiska teorier för regn och resonerar rationellt kring vind. Trots det tillämpar han aldrig detta när det handlar om oväder. Inte heller nämner han teorier för åska, trots att flera sådana teorier fanns. Bland ovädren är istället religiösa kontexter vanliga.

Innehåll

Inledning.....	3
Väder och klimat	5
Syfte, frågeställningar och metod	6
Gudar och väder	8
Väderteorier på Herodotos tid	11
Vind, moln och regn	12
Åska	14
Försokratisk teologi	15
Urval och klassificering.....	16
Kvantitativ översikt.....	18
Direkta gudomliga ingripanden genom väder.....	18
Passager med gudomlig anknytning.....	20
Teorier och rationella resonemang	23
Klimat.....	24
Säsongsväder	26
Teorier	27
Utnyttjande av säsongsväder	29
Gudomlig anknytning	31
Normalväder.....	32
Vindar	32
Icke-vindrelaterade passager	34
Oväder	34
Namngivna gudar	35
Gudar utan namn	36
Slutsatser	37
Appendix 1. Klimatpassager	41
Appendix 2. Säsongsväderspassager	42
Appendix 3. Normalväderspassager.....	43
Appendix 4. Ovädersplassager	44
Källförteckning.....	46

Inledning

Synen på den grekiske historikern Herodotos från Halikarnassos¹ (484-425 f.v.t.) har varierat mycket ända sedan antiken. Han har omväxlande hyllats som historieskrivningens fader och beskyllts för att vara en sagoberättare och geograf utan all trovärdighet. Under de senaste drygt hundra åren har olika teman diskuterats: om hans *Historia* (Ἱστορίαι) skrevs som ett sammanhållet verk eller är hopsatt av delberättelser, huruvida han gjorde propaganda för Athen och dess imperium eller ej, och om han har diktat upp allting eller verkligen tog reda på och upplevde det han beskriver. Den idag övervägande synen är att verket skrevs som en helhet, och att Herodotos delvis var kritisk mot Athen och ville varna för farorna med dess imperium. I fråga om synen på Herodotos trovärdighet, finns fortfarande delade meningar. De senaste decennierna har uppvisat flera nya synvinklar inom Herodotosforskningen under inverkan av t.ex. postmodernistisk historiesyn, antropologiska-sociologiska perspektiv och hur östliga och afrikanska kulturer påverkat den grekiska. Men samtidigt har det också uppstått ett förnyat fokus på den inomgrekiska kontexten.²

Inom det sistnämnda området har mycket av diskussionen kretsat kring kopplingen till de försokratiska filosofernas naturvetenskapliga spekulationer, Hippokrates medicinska teorier och sofistiska argumentationsmetoder, men även de olika försokratiska uppfattningarna av gudomlighet.³ En del kopplar även den utjämnings- eller rättvisepincip, som ofta förekommer i verket (uppgång följs av fall, illgärningar straffas i längden), till den försokratiske filosofen Anaximandros.⁴

Herodotos *Historia* är ett mycket mångfasetterat verk som spänner över vitt skilda områden, från geografi och etnografi, till skildringar av bakgrund och förlopp för de bägge persiska invasionerna av Grekland år 490 respektive 480-479 f.v.t. Herodotos efterföljare i genren, Thukydides, skrev några decennier efter Herodotos en historik över det peloponnesiska kriget mellan Sparta och Athen. Han fokuserade mer på politisk och militär historia, och ger för en nutida betraktare ett betydligt mer modernt intryck som historiker.⁵

¹ Nuv. Bodrum i Turkiet.

² Dewald och Marincola (2006).

³ Raaflaub (2012) ger en översikt över sådana kopplingar.

⁴ T.ex. Immerwahr (1966: 214-215), Gould (1989: 85), Lateiner (1989: 204). Men Harrison (2000: 116) menar att det är att dra för långtgående slutsatser utifrån ett otillräckligt material. Kirk, Raven och Schofield (1983: 117-121) beskriver Anaximandros princip som en legalistisk metafor hämtad från det mänskliga samhället och tillämpad på samspelet mellan motsatspar i naturen (t.ex. värme och kyla).

⁵ Hans ambition att vara objektiv som historiker framgår t.ex. av metoddiskussionen i Th. I.22.

Framförallt är ingripanden av gudar, till skillnad från hos Herodotos, påtagligt frånvarande hos Thukydidides.⁶

Lateiner argumenterar för att man även ska se Herodotos som modernare än vad som ofta varit fallet, och han tonar ner de religiösa aspekterna betydligt.⁷ Han pekar bl.a. på hur Herodotos distanserar sig själv från utsagor med religiös koppling på olika sätt. Till exempel är han mycket ovillig att gräva djupare i andra länders religioner. Gudomliga ingripanden förekommer sällan, och han skjuter ofta över ansvaret för kopplingar till gudar på andra genom att hänvisa till att det är de som säger detta, eller genom att använda speciella konstruktioner av indirekt tal för att markera distans.⁸ När gudaingripanden beskrivs, ger han ofta alternativa versioner av händelsen utan inblandning av gudomligheter. I många fall beskrivs gudar i abstrakta termer som τὸ θεῖον (gudomen, det gudomliga), snarare än som en namngiven gud i grekisk polyteistisk tradition.⁹

Whitmarsch tonar också han ner hänvisningarna till gudomliga ingripanden och vill helt hänföra Herodotos egen gudsuppfattning till den försokratiska form av religion som brukar tillskrivas de tidiga filosoferna i Miletos och Xenophanes.¹⁰ För de förra genomsyras materien och världen av något gudomligt. I Xenophanes fall handlar det om en orörlig allvetande gudom.¹¹

Andra, kanske främst Harrison¹², menar att Lateiners olika försök att tvätta bort religionen ur Herodotos *Historia* är alltför långtgående, och han argumenterar utförligt emot dessa. Han och många andra menar att en bild med utrymme för både de rationella och religiösa sidorna hos Herodotos är mer rättvisande.¹³

⁶ Furley (2006), och det gäller även på väderområdet (MacHattie 1998, som studerar oväntat väders roll i krig).

⁷ Lateiner (1989), även Shimron (1989).

⁸ Cooper (1974) menar att Herodotos markerar distansering mellan sig själv som rapportör och sin informant genom att använda en speciell konstruktion av indirekt tal med infinitiv. För kritik av detta, se Harrison (2000: 248-250).

⁹ Lateiner (1989: 64-67).

¹⁰ Whitmarsch (2016: 80-81), Jfr. Myres (1953: 52), som på liknande sätt ser Herodotos uppfattning av det gudomliga ligga nära Xenophanes och Herakleitos, med influenser från persisk religion.

¹¹ Kirk, Raven och Schofield (1983: 115-116, 169-170).

¹² Harrison (2000).

¹³ T.ex. Mikalson (2003, 2012), Scullion (2006), Romm (1998, 2006), Gould (1989), Burkert (1990), Immerwahr (1966), Hart (1982). Se även Linfoth (1928), som menar att Herodotos visserligen inte tvivlade på att gudar fanns, men intar en "reasonable agnosticism" (s.239).

Väder och klimat

Ett tema som ligger mitt i skärningspunkten mellan traditionell grekisk polyteism, och såväl försokratisk naturfilosofi som teologi, är väder och klimat.

När väderexempel tas upp i Herodotoslitteraturen, är det oftast avgörande händelser som ges mer omfattande omnämningen, som t.ex. de stormar och oväder som drabbar perserna omkring Artemision.¹⁴ Andra exempel är mer summariska och infogade i resonemang tillsammans med exempel från andra områden.¹⁵ Harrison tar upp fler fall och listar, förutom ovädren runt Artemision, ett femtontal väderrelaterade händelser med gudomlig koppling. Han pekar på att sekvenser av ödesdiga händelser, som de runt Artemision, beskrivs i gudomliga termer, men även andra händelser kan göra det om de visar sig få oproportionerliga konsekvenser.¹⁶

Men studier av väderområdet som inkluderar både gudomliga och naturliga förklaringar av såväl dramatiska som obetydligare väderhändelser är sällsynta. Den litteratur som fogar in Herodotos i hans samtida intellektuella sammanhang fokuserar mest på hans kopplingar till Hippokrates medicinska och biologiska resonemang, om hur hälsa, sjukdomar och egenskaper påverkas av omgivningen (inkl. klimat och väder).¹⁷ Thomas beskriver dock även kort Herodotos diskussion om olika teorier för varför Nilen svämmar över på sommaren istället för vintern.¹⁸ Dessa förklaringar innehåller såväl vindar som nederbörd. Hon jämför med olika försokratikers teorier och finner att Herodotos var bekant med både de tidiga naturfilosoferna och sin samtids diskussion på området. Även Sergueenkova har fokus på de hippokratiska aspekterna. Hon diskuterar även hon Nil-förklaringarna, och tar också upp Herodotos tankar om varför Istros (Donau) har konstant vattennivå året om. Men hon har dessutom ett avsnitt om övernaturliga fenomen, vilket bl.a. inkluderar väder. Men förutom stormarna vid Artemision tar hon där bara upp ett fåtal andra fall med väderanknytning.¹⁹ Hon drar slutsatsen att Herodotos generellt använder naturliga förklaringar i de etnografiska delarna av sin bok, men att det oftare förekommer gudomliga förklaringar i de delar som

¹⁴ T.ex. Lateiner (1989: 234n19, 246n14), Myres (1953:46, 252), Immerwahr (1966: 72, 263-265, 268).

¹⁵ T.ex. regn i Egypten samt teorierna för Nilens översvämning (Myres 1953: 47, 154), Vindar som hjälp till grekerna mot Xerxes, storm i en alternativ berättelse om Xerxes hemfärd (Immerwahr 1966: 137, 284), regnet på Kroisos bål, mirakulösa stormar, samt Nil-teorierna (Romm 1998: 3, 27, 134-7), Hollman (2011: 53, 60, 67-70, 218) diskuterar bl.a. åska och regn som gudomliga tecken.

¹⁶ Harrison (2000: 64-101, 48-49, 59, 175-178, 218-219)

¹⁷ Främst Hippokrates, Hp. *Aër*.

¹⁸ Thomas (2000: 136).

¹⁹ Sergueenkova (2009: Nilen/Istros 101-140, väder 140-149). Även t.ex. Myres (1953: 41-42, 154), Immerwahr (1966: 316) och Romm (1998: 133-136, 91) diskuterar Nilen och Istros.

återger historiska förlopp. De övernaturliga förklaringarna, menar hon, är en del av en kommunikationskonvention mellan Herodotos och hans publik. Zingross gör en analys av olika naturfenomen hos Herodotos, som inkluderar såväl hans världsbild som hans beskrivningar av biologiska fenomen, solförmörkelser, jordbävningar och sjukdomar, men även åska och regn.²⁰ Hon studerar åtta fall av åskväder och femton fall av regn. Hon ser ett mönster för naturfenomen generellt, där Herodotos använder naturliga förklaringar i de geografiska avsnitten, som inte direkt berör människor, medan han i de historiska delarna, där det finns en direkt betydelse för människor, tenderar till gudomliga förklaringar. De etnografiska delarna utgör ett mellanting.

Sammanfattningsvis verkar det finnas utrymme för en avgränsad studie som gör en systematisk genomgång av alla typer av väderhändelser, stora som små, med eller utan inblandning av gudomliga aspekter. I en sådan är det också möjligt att göra en indelning av området i kategorier med olika grad av oförutsägbarhet. Sällsynta och extrema oväder är naturligtvis de mest oförutsägbara. Mer normalt väder, som normala vindar av olika riktning och vanligt regn, var även det till stor del oförutsägbart på Herodotos tid, men oftast mindre överraskande till sin karaktär. Och säsongsväder var antikens människor väl förtrogna med. Årstidernas växlingar och årstidsvindar var av stor betydelse för både jordbruk och sjöfart, och beskrivs tidigt.²¹ Klimat, slutligen, såg man rimligen som stabila, åtminstone under ens egen livstid.²²

Syfte, frågeställningar och metod

Syftet med den här studien är att belysa hur Herodotos skriver om väder och klimat, och i vilken omfattning han på det området beskriver kopplingar till religion i form av a) aktiva

²⁰ Zingross (1998: 144-156, 180-181,171-172).

²¹ T.ex. Hes. *Op.* Se avsnittet om *Gudar och väder*.

²² Neumann (1985) har visat att tanken på klimatförändringar inte var helt främmande under antiken. Han menar t.ex. att Herodotos anmärkning om hungersnöd och farsot på Kreta efter trojanska kriget är en indirekt syftning på en klimatförändring (Hdt. 7.171). Aristoteles hade en teori om att olika områden på jorden torkar ut med tiden medan andra blir fuktiga, och åter i en mycket långsam cyklisk process, alltså en form av klimatförändring, och han tar bl.a. upp Egypten och Mykene som exempel (Arist. *Mete.* Bok 1 Kap.14). Det skulle dock föra alldeles för långt att här diskutera kollapsen under sen bronsålder och klimatets eventuella roll i detta. För den här studiens syfte räcker det med att citera Aristoteles, som menar att förändringen sker så långsamt att den inte uppfattas: Ἀλλὰ διὰ τὸ γίνεσθαι πᾶσαν τὴν φυσικὴν περὶ τὴν γῆν γένεσιν ἐκ προσαγωγῆς καὶ ἐν χρόνοις παμμήκει πρὸς τὴν ἡμετέραν ζωὴν, λανθάνει ταῦτα γινόμενα,... (Arist. *Mete.* 351b8-11), (Men på grund av att man märker detta genom jordens hela naturliga utvecklingsprocess, och under mycket långa tidsperioder jämfört med vår livstid, förblir detta obemärkt medan det sker...). Det är inte orimligt att tro att Herodotos skulle hållit med om detta, och betraktat klimat som stabila under sin egen livstid.

ingripanden av gudar (med eller utan namn, konkreta ingripanden eller genom omen/uppfyllda profetior), b) väderhändelser invävda i religiösa sammanhang, eller c) beskriver någon gudomlig närvaro av försokratisk typ. Därutöver studeras i vilken mån man kan se referenser till, eller påverkan av, försokratiska väderteorier. Rent neutrala beskrivningar av väderhändelser inkluderas också i studien. (Påverkan av väder och klimat på hälsa mm. ingår dock inte).

Som en del av detta ställer studien ett antal frågor relaterade till väder och klimat:

- Hur ser fördelningen mellan olika vädertyper och kategorier ut?
- Hur ser fördelningen mellan religiösa och rationella förklaringar ut?
- Vilket är det religiösa inslaget i de olika kategorierna (kortfattat kallade klimat, säsongsväder, normalväder resp. oväder)?
- Vilka beskrivningar av en immanent gudomlighet i naturen finns?

Indelningen i olika kategorier baserat på oförutsägbarhet kan underlätta analysen. Hänvisningar till en gudom som genomsyrar naturen, eller en orörlig gudom i Xenophanes anda, borde kunna återfinnas i alla kategorierna, och möjligen tydligast vad gäller klimat. Och det borde finnas större förutsättningar för att tolka in aktiva gudomliga ingripanden i världen ju mer oförutsägbar en kategori är.²³

Undersökningen har genomförts genom att väderrelaterade passager i Herodotos *Historia* bok 1-9 identifierats utifrån översättningar.²⁴ För de identifierade passagerna har sedan egna översättningar gjorts, som legat till grund för det fortsatta arbetet. Olika kategoriseringar har gjorts och resultatet har sedan bildat stommen till en diskussion om gudomligheters roll i Herodotos beskrivning av väder. Studien undersöker även om resultaten skiljer sig åt när Herodotos gör en mer närtida historieskrivning om perserkrigen (bok 6-9) och när han relaterar äldre tiders historia eller beskriver natur och folkslag (bok 1-5).

Resten av uppsatsen upplagd på följande sätt. Efter korta översikter över traditionella grekiska gudars roll på väderområdet samt olika försokratiska filosofers teorier om väderfenomen och deras teologier, följer den empiriska delen. Den börjar med en kvantitativt inriktad översikt. Därefter följer mer detaljerade genomgångar av de fyra kategorierna (klimat, säsongsväder, normalväder och oväder) och det diskuteras i vilken mån

²³ Exempel på en liknande tankegång finns hos skyterna (Hdt. 4.28.3), som inte tycks lägga någon vikt vid den rikligt förekommande sommaråskan, men förundras över sällsynta åskväder om vintern och ser dem som järkecken i paritet med jordbävningar.

²⁴ Herodotos (2000), övers. C.Lindskog och Herodotos (1942), övers. G. Rawlinson.

passagerna har koppling till religion eller förklaras på annat sätt. Studien avslutas med en summering av slutsatser. Samtliga översättningar av återgivna grekiska citat är mina egna.

Gudar och väder

I *Iliaden* och *Odysseen* beskriver Homeros ett släkte av odödliga gudar som vid sidan av sin gudomlighet även har allehanda mänskliga svagheter. Deras intriger mot varandra drabbar ofta människorna på ett eller annat sätt, men människorna själva kan också reta upp gudarna och bli straffade för det. Under andra halvan av 700-talet f.v.t. strukturerades berättelsen om gudarnas släktskap ytterligare av Hesiodos i diktverket *Theogonin* (Θεογονία).²⁵ Bilden som dessa tre verk ger, tycks bygga på flera olika lokala och östliga religiösa gudar och traditioner, och tros ha sytts ihop och broderats ut av de sångare som förde berättelsen vidare innan de nedtecknades. När de sedan i litterär form spreds över hela den grekiska världen påverkade de i sin tur såväl religiös praktik som bilden av gudarna i senare litteratur. Det var dock inte nödvändigtvis en exakt överensstämmelse mellan gudarna i litteraturen och de gudar som vördades i den religiösa praktiken.²⁶

En gud har i eposen ofta flera olika funktioner, som alltså torde vävts samman från olika lokala religiösa traditioner till *en* gud med flera ansvarsområden. Herodotos själv beskriver hur de episka gudarna har sina olika namn, funktioner och attribut.²⁷ Förutom sina inbördes stridigheter, griper gudarna in i människornas liv på olika sätt, och ett av verktygen för det är väder. Här får den högste guden, Zeus, ofta kallad "molnsamlaren" (νεφεληγερέτα)²⁸, och Poseidon, "jordskakaren" (ένοσίχθων)²⁹ som utöver haven även styrde över jordbävningar, ofta viktiga roller.³⁰ Zeus förekommer ofta i samband med blixtnedslag och donner. En ögonblicksbild från en strid med titanerna tecknar karaktären:³¹

..ἄμυδις δ' ἄρ' ἀπ' οὐρανοῦ ἢ δ' ἀπ' Ὀλύμπου ἀστράπτων ἔστειχε συνωχάδόν, οἱ δὲ κεραυνοὶ ἴκταρ ἄμα βροντῆ τε καὶ ἀστεροπῆ ποτέοντο χειρὸς ἄπο στιβαρῆς, ἱερὴν φλόγα εἰλυφόωντες, ταρφέες...

²⁵ Linnérs inledning till Hes. *Th.*, s.7-8.

²⁶ Mikalson (2010: 32-36).

²⁷ Hdt. 2.53.

²⁸ T.ex. Hom. *Od.* 9.67.

²⁹ T.ex. Hom. *Od.* 5.282.

³⁰ Utöver dessa två, bestod de tolv olympiska gudarna av Hera, Athena, Dionysos, Hermes, Aphrodite, Hefaistos, Demeter, Apollon, Artemis och Ares (Mikalson 2010: 36).

³¹ Hes. *Th.* 689-693.

Samtidigt stegade han nu [ner] från himlen och Olympen och slungade oupphörigen blixtar, slag i slag virvlade de talrika ljugeldarna, som med blix och dunder flög ur den starka handen, upp en kraftig eldsflamma..

I *Iliaden*, som skildrar händelser under de sista veckorna av akajernas tioåriga belägring av Troja, griper gudar in i handlingen på olika sätt. Tidigt i berättelsen sänder Apollon en pest till soldaternas läger som vedergällning för att de avisat en av hans präster som kommit för att friköpa sin dotter, som de tagit tillfånga. Vad gäller specifikt väderrelaterade ingripanden, ger Zeus såväl tecken som förebud och griper in konkret genom åska och storm. När han beslutat sig för att ställa sig på trojanernas sida, skrämmer han upp akajerna med blix och dunder, och när den trojanske prinsen Hektor får problem i striden, sänder Zeus ner en blix framför hans motståndares hästar, så de blir rädda. Han låter trefaldigt upprepade åskknallar förebåda seger för trojanerna. Han sänder en stormvind som sveper in akajerna i ett dammoln. Och senare höljer han berget Ida i skyar och låter blixarna ljunga, trojanerna får en seger, medan akajerna tar till flykten.³²

I *Odysseén* berättas hur Odysseus och hans män ska segla hem efter att de vunnit slutsegern i Troja. Även under Odysseus problemfyllda hemresa är Zeus inblandad. Han orsakar redan i början av färden en storm och en nordvind så att Odysseus kommer ur kurs. Han skapar även en storm så Odysseus och hans besättning blir kvar på den ö där solguden Helios har sin boskap. När de hungriga besättningsmännen tar för sig av boskapen, blir Helios vred och får Zeus med sig på att hämnas. Och Zeus sänder en våldsam storm med åskväder, fartyget får stora problem och manskapet blåser överbord.³³ Det här är bara några exempel ur de bägge homeriska eposen, som visar hur gudarna i den grekiska mytologin kunde utnyttja väder för sina egna syften.

Utöver *Theogonin* skrev Hesiodos även ett verk av helt annan karaktär, lärodikten *Verk och Dag* (Ἔργα καὶ ἡμέραι). Den är ett slags bondepraktika utformad som råd till en lättjefull bror, som inte ägnar tillräckligt intresse åt jordbruket. I den får man, utöver den blixtrande Zeus, även se en annan sida av guden:³⁴

Ἦμος δὴ λήγει μένος ὀξέος ἠελίοιο καύματος ἰδαλίμου, μετοπωρινὸν ὀμβρήσαντος Ζηνὸς ἐρισθενέος, μετὰ δὲ τρέπεται βρότεος χρώς πολλὸν ἐλαφρότερος...

Nu när solens brännande styrka [och] svett drivande hetta avtar, och den allsmäktige Zeus sänt höstliga regn, förändrar sig människans hud [och blir] mycket ledigare...

³² Hom. *Il.* 1.8-16, 8.75-77, 8.133-136, 8.169-171, 12.252-255 resp. 17.593-596.

³³ Hom. *Od.* 9.67-83, 12.312-315, 12.384-388 resp. 12.403-417.

³⁴ Hes. *Op.* 414-417.

Här framträder Zeus som givare av ett gynnsamt säsongsväder. Och för den som väntat för länge med plöjningen kan ett ymnigt regnande från Zeus rädda situationen och ändå ge god skörd.³⁵ Men det kan även bli för mycket av det goda, som i en liknelse i *Iliaden* där det beskrivs hur Zeus låter regn ösa ner i en våldsam regnstorm under tidig höst (ὄπωρινός).³⁶

Verk och Dagar innehåller även ett avsnitt med råd om sjöfart.³⁷ Den säkraste perioden för den ligger enligt Hesiodos under de femtio dagar som följer efter sommarsolståndet, andra tider är mer riskabla.³⁸ Hesiodos delar även ofta in jordbrukssäsongerna utifrån solstånd och händelser på stjärnhimlen. Detta kan man se som en tidig form av de kalendrar, s.k. *parapegmata* (sg. παράπηγμα) som kom att länka händelser på himlavalvet med bl.a. säsongsväder, och fungerade som ett slags primitiva väderprognoser.³⁹

Det kan vara på sin plats att kort beskriva de typiska vädersäsongerna i östra medelhavsområdet.⁴⁰ De två huvudsäsongerna, sommar och vinter, har de tydligaste kännetecknen. Vädermässigt är hösten och våren övergångsårstider utan egna distinkta drag. Sommaren karaktäriseras av klar himmel, hetta och torka. Vindarna är relativt stabila och huvudsakligen nordliga. Det orsakas av dels högtryck i väster vid Azorerna, och dels lågtryck i öst mellan Pakistan och Sudan. På grund av jordens rotation cirkulerar luften på norra halvklotet medurs runt högtryck och moturs runt lågtryck. I östra Medelhavet samverkar alltså högtrycket i väst med lågtrycket i öst, och ger stabila nordliga vindar där sommartid.⁴¹ I antiken kallades dessa stadiga, ibland rätt kraftiga, vindar, för de etesiska vindarna (έτησία). Dessa är alltså förhärskande under den gynnsamma sjöfartssäsong som Hesiodos skriver om.

Vintertid är vädret betydligt ostadigare, med stormar och oväder. Tryckförhållandena har ändrats, och vädret kännetecknas nu istället av att lågtryck på rad vandrar över Medelhavet från väster till öster. När ett lågtryck nalkas, upplever en person på marken först sydliga vindar då dess motursrotation drar upp varmare luft från Sahara. När lågtrycket sedan vandrar vidare, hamnar personen på andra sidan om dess centrum, och vindarna blir istället

³⁵ Hes. *Op.* 483-491.

³⁶ Hom. *Il.* 16.384-389. Många av Iliadens väderbeskrivningar, som inte är direkta gudomliga ingripanden i handlingen, ingår i just liknelser (Fränkel 1921: 16-35).

³⁷ Hes. *Op.* 618-694.

³⁸ Hes. *Op.* 663-669.

³⁹ Taub (2003: 20-37).

⁴⁰ Morton (2001: 46-53).

⁴¹ Dessa vindar kan ligga i intervallet nordväst och nordost (Morton 2001: 48).

nordliga och kallare luft dras ner från den europeiska kontinenten. Vindarna blir följaktligen mer omväxlande på vintern, när flera lågtryck följer på varandra.

Även vindarna, med sina olika riktningar, tillskrevs gudomlig karaktär. I Hesiodos *Theogonin* omnämns tre vindar som barn till gudinnan Eos.⁴² Dessa tre vindgudar var Boreas (nordvind), Notos (sydvind) och Zephyros (västvind), men även sydostvinden Euros⁴³ brukar räknas med bland dessa vindgudar.

De mytologiska förklaringarna till väder var etablerade sedan länge på Herodotos tid. Men i Miletos på Joniens kust i nuvarande Turkiet hade även en mer rationell syn på världen utvecklats sedan 6-500-talet f.v.t. En av Herodotos föregångare som historiker och geograf, Hekataios (ca. 550-476 f.v.t.), skrev en genealogi om grekiska hjältar, men han förhöll sig samtidigt uttalat skeptisk till myterna.⁴⁴ Framförallt fanns de försokratiska naturfilosoferna i Miletos. De sökte rationella förklaringar till naturfenomen, även väder, utan inblandning av de förmänskligade antropomorfa gudarna.

Väderteorier på Herodotos tid

Aristoteles⁴⁵ *Meteorologica* (Μετεωρολογικά) är det äldsta sammanhängande verket om väderfenomen som finns tillgängligt. Men Aristoteles levde ungefär hundra år efter Herodotos, och tankarna hade utvecklats en del under den tiden. För att få en bild av vilken typ av teorier Herodotos kan ha känt till, är det nödvändigt att även studera Aristoteles föregångare, de försokratiska filosoferna. De första tre av dessa, Thales (ca. 625-545 f.v.t.), Anaximandros (ca. 610-546 f.v.t.) och Anaximenes (ca. 585-525 f.v.t.), var alla verksamma i det nyss nämnda Miletos, men även andra filosofer kom att vara verksamma i regionen. Återigen andra var senare verksamma i grekiska kolonier i Syd-Italien och på Sicilien.

Av försokratikernas skrifter finns bara fragment bevarade, men genom ett omfattande rekonstruktionsarbete baserat på bl.a. senare filosofers citeringar och kommentarer samt sammanställningar av åsikter (*doxografier*), har man till viss del kunnat ta reda på de

⁴² Hes. *Th.* 378-380.

⁴³ Se t.ex. Hom. *Od.* 5.295-296.

⁴⁴ Bertelli (2001: 80).

⁴⁵ 384-322 f.v.t.

försokratiska filosofernas tankar.⁴⁶ Denna indirekta metod innebär naturligtvis osäkerheter, i synnerhet som de som citerade ibland gjorde det för sina egna syften.

Trots att meteorologi var ett viktigt tema under antiken, har den tidens meteorologi varit sparsamt behandlad i modern litteratur.⁴⁷ Den antika meteorologin var mer omfattande än vad man idag menar med begreppet. Himlafenomen som kometer och meteorer, optiska fenomen som haloer och regnbågar men även jordbävningar inkluderades i allmänhet. Den här studien kommer dock att begränsas till den typ av väderfenomen vi tänker på idag.

Det är naturligtvis omöjligt att veta exakt vilka väderteorier Herodotos kom i kontakt med, men som nämndes redan i inledningens litteraturöversikt har Thomas konstaterat att Herodotos var bekant med både samtida och äldre teorier för Nilens översvämning.⁴⁸ Det är inte helt orimligt att anta att det även gällde andra teorier med anknytning till väder. Det fanns flera olika teoritraditioner, men kan man se en viss kontinuitet i teoriutvecklingen.⁴⁹ Genom att se på hur både Aristoteles och försokratikerna beskriver olika väderfenomen, kan man försöka ge en bild av vilket slags modeller som kan varit i omlopp på Herodotos tid.⁵⁰

Vind, moln och regn

En central frågeställning för naturfilosoferna i Miletos var alltings ursprung (ἀρχή) och det urämne som var ursprunget till alla andra ämnen i världen, och till vilket de återgick till sist. För Thales, som anses som den milesiska skolans grundare, var det vatten som var urämnet och senare filosofer valde olika andra urämnen. Anaximenes menade att det var det luft, för Herakleitos från Efesos (sent 500-tal f.v.t.) var det eld, och Anaxagoras (ca. 500/488-428 f.v.t.) ansåg att det fanns en stor mängd urämnen. Empedokles (ungefär samtida med Anaxagoras), som levde på Sicilien och i Syditalien, gav upphov till läran om de fyra elementen eld, luft, vatten och jord.⁵¹

Ur meteorologisk synvinkel är luft (ἀήρ) som urämne särskilt intressant. Anaximenes menade nämligen att moln bildades när luft förtätades. Förtätades luften ytterligare

⁴⁶ Runia (2008), rekonstruktionsarbetet grundlades av den tyske filologen Hermann Diels (1848-1922), och Diels-Kranz (1934-54), *Die Fragmente der Vorsokratiker* är än idag en huvudkälla till dessa texter. I den här studien har ett kommenterat urval av försokratiska texter, Kirk, Raven och Schofield (1983), använts.

⁴⁷ Taub (2003: 9).

⁴⁸ Thomas (2000: 136).

⁴⁹ Kahn (1960: 99), Taub (2003: 9-10).

⁵⁰ I detta avsnitt tas några av Aristoteles väderteorier upp, hans indelning av jorden i zoner berörs i klimatavsnittet av den empiriska delen

⁵¹ Wedberg (2003: 16-34).

bildades först vatten (t.ex. regn), och sedan i tur och ordning jord och sten. Om luften däremot förtunnades fick man eld. Vind var ett mellansteg i omvandlingen mellan luft och vatten. En senare filosof, Diogenes från Apollonia (på Kreta) född ca. 460 f.v.t., och som alltså var några decennier yngre än Herodotos, såg också luft som urämne, men han anslöt sig, något förvånande, inte till Anaximenes vindteori. Han gick istället tillbaka till en tidigare milesisk teori, Anaximandros, baserad på förångningar från jorden. Denna inkonsistens i Diogenes val av teori ser Gilbert som ett tecken på att Anaximandros principer vid den tiden var så allmänt etablerade, att Diogenes knappast kunde bortse från dem.⁵²

För Anaximandros var urämnet något gränslöst eller oändligt (ἄπειρον). Luft, däremot, var en produkt bland andra. Under solens påverkan stiger förångningar (sg. ἀτμίς) upp från jorden. Ångan var luft som bestod av dels en fuktig komponent och dels en finare, lättare, del. Vind (ἄνεμος eller πνεῦμα) skapades när de finaste beståndsdelarna av luften (pl. τὰ λεπτότατα) avskiljdes och sattes i rörelse. Av den fuktigaste delen bildades istället moln och i förlängningen regn.⁵³ Aristoteles teori kom att få viss släktskap med denna, men han utvecklade tankegången betydligt. När solen värmer jorden stiger luften upp med två typer av utdunstningar (sg. ἀναθυμιάσις). Den ena är torr och varm, och ger upphov till vind. Den andra är fuktig och kall. När utdunstningarna stigit upp lämnar så småningom en del av värmen luften och den fuktiga komponenten dominerar och bildar moln och regn (eller som frusen snö eller hagel) som faller till jorden. Härigenom får man ett naturligt kretslopp för vatten.⁵⁴ Anaximandros hade inte något sådant kretslopp i den teori som kunnat rekonstrueras, och ansåg möjligen att haven med tiden skulle kunna komma att försvinna helt. Men detta kan också vara en del av ett cykliskt förlopp av uttorkning och återfuktning.⁵⁵

Om man följer Gilberts tanke om att Anaximandros teori var väl etablerad på Diogenes tid, dvs. även ungefär på Herodotos tid, och att Aristoteles senare kom att utveckla dessa tankar, ligger det nära till hands att misstänka att den var välbekant för Herodotos samtid. Även filosoferna Herakleitos, Xenophanes (570-480 f.v.t.) och senare Metrodoros från Chios (runt

⁵² Gilbert (1907: 516-517).

⁵³ Kahn (1960: 63-64, 98-102). En liknande tankegång i betydligt enklare form finns redan i Hes. *Op.* 547-553.

⁵⁴ Arist. *Mete.* 346b16-347a7, 341b7-13.

⁵⁵ Kirk, Raven och Schofield (1983: 138-140).

400 f.v.t.) anslöt sig till liknande utdunstningsbaserade teorier,⁵⁶ även om det också fanns teorier som var oberoende av utdunstningar.⁵⁷

En del av Anaximandros teoribildning var att solen och månen kontinuerligt behövde tanka fukt som näring och att detta möjligen var kopplat till solstånden. Solen vände sin bana vid särskild fuktrika trakter.⁵⁸ Men detta är inte helt entydigt i fragmenten, och alternativt berodde solstånden på att solen motades tillbaka av vind.⁵⁹

Åska

Vad gäller åska såg Anaximandros vinden som orsak. Moln kunde spricka (likt en ballong) när den finaste komponenten avsöndrades ur luften, satte fart och lämnade molnet. Detta orsakade åskmullret, och kontrasten mellan det mörka molnet och ljuset när det sprack (i en explosion) motsvarade blixten.⁶⁰ Men även om Anaximenes anslöt sig till Anaximandros åskteori, hade teorier baserade på himmelsk eld i någon form betydligt fler anhängare.⁶¹ Här fanns en mångfald förklaringar, men de hade det gemensamt att eldpartiklar eller ljus från solen eller eld från himlarymderna orsakade blixtar och åska när de bröt sig ur molnen eller när dessa blev belysta. Aristoteles, däremot, kom dock att basera sin teori på sina två tidigare nämnda utdunstningar.⁶²

Det fanns alltså en uppdelning mellan åskteorier som såg ursprunget komma från jorden som någon form av utdunstning eller från vind, och sådana som såg ursprunget komma

⁵⁶ Även medicinaren Hippokrates (ca. 460-370 f.v.t.) ger en beskrivning i linje med detta: solen drar upp fukt från sjöar, hav och allt som innehåller fukt, även från människor (tyngre delar, såsom havets salt, blir dock kvar). Av det som stigit upp bildar de tjockare och mörkare delarna moln. När moln drivs runt av vindarna och möter andra moln som drivits av vindar med motsatt riktning sker en komprimering/kondensering och regn faller ner av sin tyngd. Hp. *Aër.* kap.8.

⁵⁷ Gilbert (1907: 516-520). Dessa var emellertid inte baserade på någon enhetlig mekanism. Bland icke-utdunstningsbaserade teorier finns atomisten Demokritos (ca. 460-370 f.v.t.) som menade att vinden skapades när atomer trängdes ihop i ett trångt rum, och Empedokles kan tolkas som att han helt enkelt såg vind som luft i rörelse. Pythagoreerna var ensamma om att tänka sig att vinden var någon form av kosmisk andning.

⁵⁸ Kahn (1960: 66-67, 102-103). Själva grundtanken om fukt som näring generellt finns dock redan hos Thales som menade att allt närdes av fukt (dvs. hans urämne vatten), (Lloyd 1976: 106-107).

⁵⁹ Arist. *Mete.* s.124na. Även Kirk, Raven och Schofield (1983: 138, 154, 446n1) som anknyter till Anaximenes och Diogenes från Apollonia.

⁶⁰ Kahn (1960: 64-65, 100-102), troligen sker en antändning, men det är inte helt tydligt i fragmenten.

⁶¹ Xenophanes, Anaxagoras, Empedokles och Diogenes från Apollonia hade eld/ljusbaserade teorier (Gilbert 1907: 621-624).

⁶² Gilbert (1907: 628-630). Han vidareutvecklade därmed tankar från Herakleitos, som också såg åska som utdunstningsbaserad.

ovanifrån i form av något eld- eller ljusrelaterat.⁶³ Men trots att teorierna spretade är det uppenbart att det på Herodotos tid cirkulerade ett flertal teorier om åska som utgick från naturliga förklaringar istället för att vara kopplade till Zeus.

Försokratisk teologi

Försokratikerna var inte ateister i modern mening. De milesiska naturfilosoferna gav visserligen alternativa förklaringar till naturfenomenen, men de förnekade inte uttryckligen de traditionella gudarna. "Thales menade att allt är fullt av gudar" (...Θαλῆς ὡήθη πάντα πλήρη θεῶν εἶναι.)⁶⁴, skrev Aristoteles. Många filosofer såg en gudomlig karaktär i sina respektive urämnen.⁶⁵ Urämnet "styr allt" och "är det gudomliga ty det är odödligt och oförgängligt" (...πάντα κυβερνᾶν ...τοῦτ' εἶναι τὸ θεῖον· ἀθάνατον γὰρ καὶ ἀνώλεθρον,)⁶⁶.

Xenophanes var först med explicit kritik av de traditionella antropomorfa gudarna. Han menade att folk tenderar att skapa sig gudar som liknar dem själva. Istället föreställde han sig själv en (eller möjligen en högst stående) gud som utan att röra sig, såg, hörde och begrep allt, och skakade om genom sin tanke.⁶⁷

Herakleitos menade att det fanns en djupare sanning, en berättelse eller princip (λόγος) som de flesta människor inte insåg, och en högre vishet som verkligen förstod hur världen fungerade, "en enda vishet som inte vill och vill benämnas med Zeus namn" (ἓν τὸ σοφὸν μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα.)⁶⁸. En absolut förståelse av världen kunde bara uppnås av denna vishet, som därför hade vissa likheter med den traditionella religionens Zeus, men inte i antropomorf form.⁶⁹ Herakleitos hånade istället den traditionella religionen och verkar ha tänkt i panteistiska⁷⁰ banor. (Trots det tycks hans urämne elden i sin rena form i blixten haft styrande kapacitet).⁷¹ Parmenides tänkte sig också en djupare sanning, men han lät en gudinna berätta om den.⁷² Empedokles förefaller haft en liknande

⁶³ Demokritos föregångare Leukippos tänkte sig på liknande sätt eldatomer, men dessa kom inte nödvändigtvis från ovan. Demokritos hade en komplicerad åskteori som skiljde på bildandet av blix och muller (Gilbert 1907: 625-627).

⁶⁴ Från Arist. *De An.* A5 411a7, återgivet i Kirk, Raven och Schofield (1983: 95).

⁶⁵ Kirk, Raven och Schofield (1983: 115). Gregory (2013: 50-52) tolkar försokratikerna mer sekulärt.

⁶⁶ Från Arist. *Ph.* Γ4 203b7, återgivet i Kirk, Raven och Schofield (1983: 115).

⁶⁷ Robinson (2008).

⁶⁸ Kirk, Raven och Schofield (1983: 186-188). Citatet från Fr.32 Clem.Al. *Strom.* V, 115, I, återgivet i *ibid.* s.202.

⁶⁹ Kirk, Raven och Schofield (1983: 202-203).

⁷⁰ Begreppet panteism, som syftar på synen att gud och världen är ett, är naturligtvis anakronistiskt i detta sammanhang, det präglades först på 1700-talet (Nationalencyklopedin, "panteism").

⁷¹ Kirk, Raven och Schofield (1983: 197-199).

⁷² Kirk, Raven och Schofield (1983: 242-243).

panteistisk uppfattning som Herakleitos och även han vände sig emot en antropomorf gud.⁷³ Anaxagoras tänkte sig en kosmisk intelligens.⁷⁴

Som synes var de försokratiska filosofernas teologier inte enhetliga, men det som var gemensamt var att de utgjorde alternativ till de traditionella gudarna. Därutöver verkar panteism i någon form varit vanlig.

Urval och klassificering

De totalt 74 väder- och klimatrelaterade textpassager som identifierats i Hdt. bok 1-9 har listats i Appendix 1-4. De har valts ut enligt följande principer. Passagerna inkluderar klimatbeskrivningar (t.ex. gynnsamt klimat, hetta, torra, för mycket väta, köld) eller väderhändelser (såsom storm, vind, regn, snö, moln, och åska).⁷⁵ Jordbävningar och astronomiska fenomen (t.ex. solförmörkelser eller onormala solbanor) har däremot inte tagits med. Klimat kan medföra att områden är beboeliga eller obeboeliga för människor eller djur, och sådana passager har tagits med.⁷⁶ Däremot ingår inte passager som beskriver människors eller djurs egenskaper i hippokratiska eller teleologiska termer som följd av klimatet (t.ex. Hdt. 2.77 där Herodotos menar att egypternas hälsa är så bra för att de inte har årstidsväxlingar, eller Hdt. 4.29 där han menar att boskapen i Skytien är hornlösa pga. kylan). Hungersnöd och farsot kan vara en konsekvens av väder eller klimat, men tas med bara med om detta uttryckligen anges; det kan ju finnas andra anledningar också. Exkluderat är också Hdt. 8.65, där ett oförklarligt dammoln först tolkas som en här, men senare förklaras som ett gudomligt förebud. Det finns en tydlig gudomlig anknytning i passagen, men dammolnet är inte uttryckligen orsakat genom vind.⁷⁷ Herodotos beskrivning av persisk religion (Hdt. 1.131) har inte tagits med i sammanställningen av passager, trots att perserna bland annat offrade till vindarna. Denna generella passage kan inte kategoriseras på ett

⁷³ Robinson (2008), Kirk, Raven och Schofield (1983: 311-312). Samtidigt menade Empedokles att gudar kunde uppträda på jorden i omgångar och sedan återvända till den högre gudomen, och han såg sig f.ö. själv som en sådan besökande gudomlighet.

⁷⁴ Robinson (2008).

⁷⁵ Inklusive indirekta omnämmanden av sådana.

⁷⁶ Dock inkluderas inte omnämmande av enskild bergstopp som är för kall för att gå upp på (berget Bermios, Hdt. 8.138).

⁷⁷ Mikalson (2003: 138) är nästan helt säker på att guden är Demeter, vilket tyder på att det har mer med marken att göra än med vind.

rimligt sätt.⁷⁸ En konkret tillämpning med besvärjelser till vindarna är dock inkluderad bland oväderspassagerna (Hdt. 7.191).

De identifierade passagerna har indelats i fyra kategorier: klimat, säsongsväder, normalväder och oväder. *Säsongsväder* gäller väderförhållanden som regelbundet återkommer varje år, som årstiders karaktär eller årstidsvindar (etesiska vindar). Som *normalväder* klassificeras väderhändelser som inte beskrivs som extrema eller onormala. Dessa kan vara gynnsamma eller ogynnsamma för enskilda aktörer (t.ex. med- eller motvind vid seglats). I tveksamma fall har avsaknaden av någon form av förstärkande attribut för vädret valts som ett hanterbart kriterium, t.ex. bara regn/vind och inte våldsamt regn/svår vind. De senare kategoriseras som *oväder*, tillsammans med stormar, all form av åska samt extremt ovanligt väder (t.ex. torka eller regn där det inte brukar förekomma).

Därutöver har en ytterligare klassificering gjorts för om passagerna beskriver a) *direkta ingripanden av gudar* genom väder, b) om de har någon form av *gudomlig anknytning* (i vidare bemärkelse), c) om de inkluderar någon form av "*vetenskaplig*" teori eller *rationella resonemang* kopplade till väder eller klimat, eller d) om passagen är en *naturbeskrivning*. Naturbeskrivningarna och de direkta ingripandena av gudar är relativt lätta att klassificera, men för klasserna som gäller gudomlig anknytning och rationella teorier finns några gränsdragningar som måste göras. För att en händelse ska räknas som att den har gudomlig anknytning räcker det t.ex. inte med att händelsen ingår i ett allmänt ominöst sammanhang. Utan väderhändelsen eller händelser i omedelbar anslutning måste beskrivas eller tolkas som ett gudomlig ingripande, en gudomlig skickelse eller ett straff.⁷⁹ Alternativt kan händelsen vara kopplad till gudar, helgedomar, orakel, offringar, böner, besvärjelser, profetior eller tolkas som uppfyllandet av profetia eller ses som förebud eller annat gudatecken. Typiska exempel är att böner, offringar eller profetior med koppling till väder förekommer i passagen, eller att väderhändelser uppfattas som uppfyllnad av sådana.

Klassen för teorier och rationella resonemang om väder består främst av försokratiskt färgade teorier som inkluderar nederbörd och vind, och dels några fall där Herodotos

⁷⁸ Enligt Herodotos hade perserna hade inga tempel eller altare, utan kallade hela himlavalvet för Zeus, och offrade åt solen, månen, jorden, elden, vattnet, vindarna, mm. (Hdt. 1.131). Inflytandet från persisk religion på försokratikerna är svårt att analysera i detalj pga. källbrist, men den nämnda Herodotos-passagen har likhet med fragment av Diogenes från Apollonia och Demokritos (Burkert 2008: 72-75).

⁷⁹ Klassen för *direkta gudomliga ingripanden* ingår alltså som en delmängd i klassen *gudomlig anknytning*.

resonerar rationellt kring väderfenomen. I den senare gruppen återfinns t.ex. när Herodotos förklarar att det som skyterna tolkar som fjädrar i luften torde vara snö (Hdt. 4.31).

Slutligen, om Herodotos explicit namnger sina uppgiftslämnare i anslutning till passagerna, noteras också det i tabellerna i Appendix 1-4. Det gör det lättare att avgöra om Herodotos själv står bakom det som sägs, eller om han, som t.ex. Lateiner påpekat, vill distansera sig.⁸⁰

Kvantitativ översikt

Den kvantitativa översikten ger en överblick över mönster som spänner över hela materialet. De därpå följande avsnitten behandlar och diskuterar sedan mer i detalj passager inom respektive väderkategori. Det rör sig inte sällan om rätt få fall i vissa kategorier, och tolkningen måste göras med viss försiktighet. I synnerhet procentandelarna kan då ge intryck av en högre precision än vad som föreligger.

Direkta gudomliga ingripanden genom väder

Det finns elva bland de totalt sjuttiofyra passagerna, där gudar kan sägas aktivt gripa in i människornas värld med hjälp av väder, eller där kopplingen i tid mellan människors religiösa handlingar och väderfenomenen är så nära länkad, att det är svårt att tvivla på att det ska tolkas som ett samband. Det handlar i tre av fallen om regn. I två av dessa sägs att "guden" låter det regna.⁸¹ De faller i kategorierna klimat (Hdt. 2.13-14) respektive säsongsväder (Hdt. 3.117), beroende på kontexten. Det tredje är när Kroisos står på ett redan tänt bål men åkallar Apollon, varefter bålet släcks av ett oväder med våldsamt regn (oväder, Hdt. 1.87).

En passage handlar om hur sjöfarare som blåsts ut genom Gibraltar sund av en ostvind, genom gudomlig skickelse når Tartessos i nuvarande Spanien (normalväder⁸², Hdt. 4.152). En annan om hur vrakgods förs med vinden så att en profetia uppfylls (normalväder, Hdt. 8.96). Och Alexandros (Paris) och Helena förs av våldsamma vindar till Egypten (oväder, Hdt. 2.113-115, mer om det nedan).

De återstående fem fallen, handlar om oväder och åska. Den skytiske kungen Skyles, som var mer intresserad av hellensk livsstil än skytisk, fick sitt hus nedbränt av en blixtslungande gud när han tänkte inviga sig i de dionysiska mysterierna (Hdt. 4.79). Athenare som försöker

⁸⁰ Lateiner (1989: 64-67).

⁸¹ Se avsnitten *Klimat* och *Säsongsväder* för diskussioner om dessa passager.

⁸² Vinden saknar förstärkande attribut.

dra loss gudinnestatyer från sina socklar drabbas av åska, blir vansinniga och börja slå ihjäl varandra (Hdt. 5.85/87). Persern Artabanos varnar sin brorson, kung Xerxes, för att starta krig mot Hellas och använder en liknelse om hur guden låter blixten slå ner i de högsta träden och husen, och menar att på samma sätt kan Xerxes stora armé förlora kriget (Hdt. 7.10). Och till sist, de dramatiska händelserna under Xerxes invasion, när guden dels gör allt för att med storm, regn och åska jämna ut flottornas styrka kring Artemision/Euboia (Hdt. 8.12-13), och dels när guden genom ett orakel säger sig kunna försvara helgedomen i Delfi, varefter blixtar slår av toppar på berget Parnassos och stora stenblock faller ner och dräper många persiska soldater i Delfi (Hdt. 8.36-37).

Direkta gudomliga ingripanden genom väder förekommer alltså i alla fyra kategorierna, men med en tydlig övervikt för oväderskategorin.

De finns fem fall bland de elva, där det är svårt att inte tolka det som att Herodotos själv tror på den gudomliga inverkan på vädret. Det är dels där han själv säger att guden låter det regna (Hdt. 3.117), dels ovädret vid Artemision/Euboia (Hdt. 8.12-13) där han uttryckligen säger att guden (ὁ θεός) gjorde allt detta för att utjämna flottstyrkorna, och dels åskvädret vid Delfi, där han uttrycker stor förundran för det skedda och pekar på att stenblocken ligger kvar där på hans tid (Hdt. 8.36-37, 38-39). Den fjärde passagen är speciell eftersom det inte står något om gudomlig anknytning i samband med själva händelsen, utan först senare. Egyptierna berättar att när Alexandros fört bort Helena från Sparta, hamnar de i Egypten, dit de förts av våldsamma vindar (ἐξῴσται ἄνεμοι)⁸³ (Hdt. 2.113). Detta blir starten på en kedja av händelser som gör att trojanerna i Troja inte kan lämna ut Helena till hellenerna (hon är ju i Egypten), vilket i sin tur leder till Trojas undergång. Herodotos ansluter sig till den versionen, som alltså avviker från Homeros, och han säger tydligt och klart i Hdt. 2.120 att han tror att gudomen (τὸ δαίμονιον) gjort detta för att statuera exempel för människorna på att stora brott (Alexandros bortrövande av Helena) bestraffas med stora straff (Trojas undergång).⁸⁴ Utöver dessa passager tycks han även hysa tilltro till profetiorna om slaget vid Salamis (Hdt. 8.77), bl.a. den där västvinden för vrakdelar till kusten vid Kolias (Hdt. 8.96). Även om Herodotos i dessa fall verkar mena att gudar kan ingripa genom vädret (och de gör det faktiskt på ett rätt traditionellt sätt) så undviker han att använda de traditionella

⁸³ LSJ: "violent winds which drive ships ashore", (kursivering i originalet).

⁸⁴ En översättning av passagen återfinns och diskuteras i Ovädersavsnittet.

gudanamnen. Han föredrar här, som ofta annars, mer neutrala benämningar som ὁ θεός och τὸ δαίμόνιον. Detta diskuteras mer i avsnittet om *Oväder*.

Passager med gudomlig anknytning

Att bara bedöma det gudomliga inslaget i Herodotos väder och klimatbeskrivningar utifrån de ovan beskrivna direktingreppen blir dock missvisande. Det finns totalt drygt trettio passager där väderhändelser förekommer inflätade i ett religiöst sammanhang. Denna, tidigare definierade, klass av *passager med gudomlig anknytning*, förekommer i alla fyra väder/klimat-kategorierna, men i varierande grad. Tabell 1 ger en överblick över dels det totala antalet passager per väderkategori, och dels antal och procentandel med gudomlig anknytning. Det totala antalet passager är ungefär jämnt fördelat mellan kategorierna klimat, säsongväder och normalväder, men kategorin oväder sticker ut genom att ha cirka dubbelt så många. Det är också i oväderskategorin som andelen med gudomlig anknytning är som störst, 70 %. Enligt tankegången i frågeställningsavsnittet ger procentandelarnas ökning med kategoriernas oförutsägbarhet ett intryck av aktiv gudomlig förekomst, snarare än immanent.

Tabell 1. Totalt antal passager, antal passager med gudomlig anknytning och procentandel med gudomlig anknytning per väder/klimat-kategori.

kategori	totalt antal passager	med gudomlig anknytning	andel med gudomlig anknytning
klimat	15	1	7 %
säsongväder	13	3	23 %
normalväder	16	7	44 %
oväder	30	21	70 %
Totalt	74	32	43 %

Källa: Egen sammanställning från Hdt. bok 1-9.

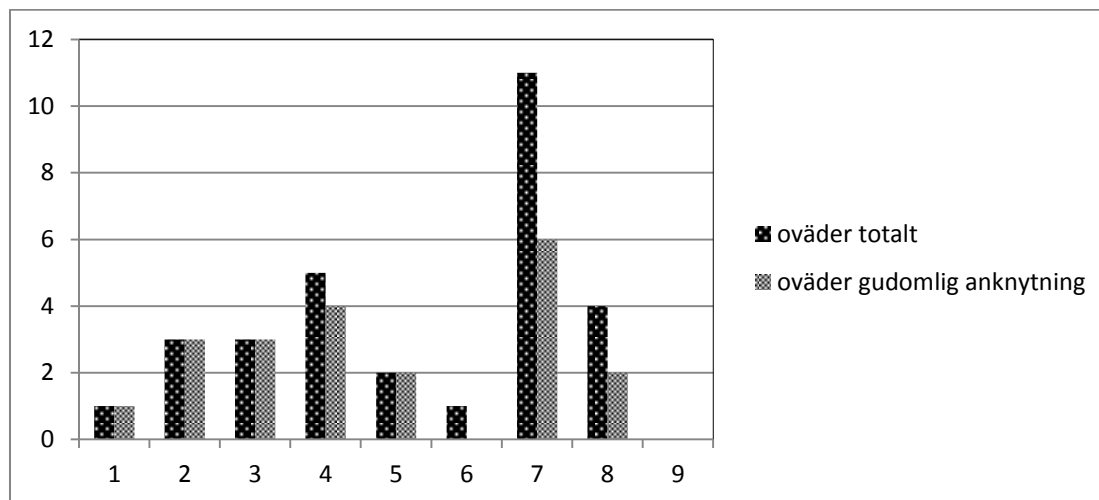
Men totalt i hela verket utgör passagera med gudomlig anknytning en minoritet, 43 % enligt Tabell 1, resten rör neutrala omständigheter (eller ingår i någon form av teoretiskt resonemang).⁸⁵ Räknar man bort klimatkategorin, är det dock i stort sett jämnt, 53 % har gudomlig anknytning. När Herodotos skriver om väder är det religiösa inslaget påtagligt, men inte överväldigande.

⁸⁵ Totalt för kategorin naturbeskrivning har 17 % gudomlig anknytning och icke-naturbeskrivning 56 %. Icke-naturbeskrivningar (ungefärligen motsvarande "historiska" passager) har följande andelar med gudomlig anknytning: klimat (-), säsongväder (20 %), normalväder (44 %), oväder (69 %). Spridningen mellan kategorierna visar att indelningen baserat på oförutsägbarhet ger mer information än om man bara delar in passagera i "naturbeskrivningar" och "historiska passager".

Det kan man dock säga när man tittar närmare på oväderskategorin. Den är både överrepresenterad bland passagerna generellt och har högst andel passager med gudomlig anknytning. Det är också intressant att studera hur oväderskategorin fördelas över de olika böckerna i *Historia*. I böckerna 6-9 skildras de bågge perserkrigen och i de böckerna skriver Herodotos om händelser som inträffat närmare i tiden. Det är alltså mer av Herodotos egen historieskrivning än i böckerna 1-5. I de tidiga böckerna finns ett större inslag av äldre myter och historier han hört talas om på sina resor, men även mer av naturbeskrivningar och etnologiska iakttagelser.⁸⁶

Diagram 1, som visar hur passagerna i oväderskategorin fördelar sig över de olika böckerna, ger intrycket att ovädren i de tidiga böckerna är betydligt mer religiöst kopplade. I stort sett samtliga fall där har gudomlig anknytning. De böcker som skildrar perserkrigen, däremot, har alla en lägre andel oväderspassager med gudomlig anknytning (även om bok 7 innehåller många i absoluta termer).

Diagram 1. Antal oväderspassager totalt och med gudomlig anknytning per bok 1-9.



Källa: Egen sammanställning från Hdt. bok 1-9.

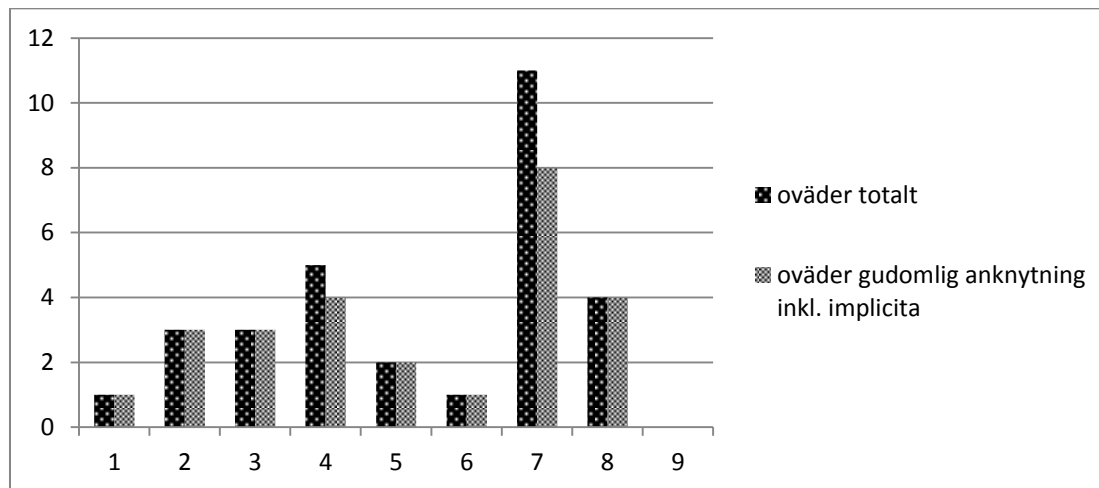
Möjligen kan man behöva vara försiktig med den slutsatsen. Som ofta påpekas, förekommer i *Historia* ett utjämnings- eller rättvisetema (uppgång följs av fall, illgärningar straffas i längden). Detta tema har rötter i en poetisk tradition och reflekteras också i försokratisk filosofi.⁸⁷ Episoderna om Kroisos (Hdt. 1.30-34, 1.71-87) och Polykrates (Hdt. 3.40, 3.124-125) lyfts vanligen fram som exempel, samt att hela skildringen av Xerxes invasion inramas

⁸⁶ I bok 1-5 har t.ex. sammanlagt 23 passager naturbeskrivningar, medan bok 6-9 bara en.

⁸⁷ Harrison (2000: 38-39). Exempel från arkaisk poesi mm. ges i *ibid.* s.38-39nn17-21.

av ett sådant tema.⁸⁸ Artabanos varningar och diskussioner med Xerxes innan denne slutligen beslutar sig för att invadera Hellas, är i mycket en programförklaring för denna utjämningsprincip vad gäller persernas krig. Den som växer sig för stor, kommer att tuktas, menar Artabanos, och exemplifierar ju bl.a. med hur guden låter blixten slå ner i de högsta träden (Hdt. 7.10). Harrison argumenterar för att flera passager, som inte explicit beskrivs som gudomliga ingripanden, i själva verket är implicita sådana genom hur de tidsmässigt och sekvensmässigt infogats i berättelsen. Det gäller särskilt de upprepade svårigheter som drabbar persernas invasioner, och som syns uppfylla Artabanos farhågor.⁸⁹ Om man betraktar dessa som passager med implicit gudomlig anknytning under den utjämningsprincip Artabanos förfäktar, skulle utöver vad som avspeglas i Diagram 1, även stormen vid Pelion/Magnesia (Hdt. 7.188), ovädret vid Troja/berget Ida (Hdt. 7.42), men även stormen vid Athos⁹⁰(Hdt. 6.44) under den föregående invasionen, ses som att de har gudomlig anknytning. De bägge stormrelaterade berättelserna från Xerxes återtåg (Hdt. 8.118 och 8.119) kan inkluderas på samma sätt. Om man lägger till alla dessa implicita fall, skiljer sig graden av gudomlig anknytning i bok 1-5 och bok 6-9 inte alls lika påtagligt åt (Diagram 2).

Diagram 2. Antal oväderspassager totalt och med gudomlig anknytning inkl. implicita fall per bok 1-9.



Källa: Egen sammanställning från Hdt. bok 1-9.

⁸⁸ Myres (1953: 53), Harrison (2000: 31-63), Mikalson (2003: 150).

⁸⁹ Harrison (2000: 92-100). Han nämner även några andra passager (Hdt. 4.173 oväder, 4.151.2 normalväder) som inte går under utjämningsprincipen, utan är mer allmänt ominösa. Dessa är inte lika övertygande som de baserade på utjämningsprincipen, och har inte tagits med här.

⁹⁰ Det var även uppfattningen hos de athenare som bad till Boreas under Xerxes invasion (Hdt. 7.189).

Bok 7 har särskilt många oväderspassager, och två av de tre utan gudomlig anknytning i Diagram 2 är delar av Artabanos varningar till Xerxes (Hdt. 7.16, 7.49). Hans varningar är alltså blandat religiösa och sekulära.⁹¹

Om man inkluderar de implicita oväderspassagerna stiger procentandelen med någon form av gudomlig anknytning från 70 % i Tabell 1 till 87 %. De andra tre kategorierna har inte några motsvarande implicita passager kopplade till utjämningsprincipen.

Men oavsett om man väljer att ta med de implicita fallen eller inte, så består mönstret i Tabell 1: att procentandelen passager med gudomlig anknytning ökar när man går från den minst oförutsägbara kategorin (klimat), till den mest oförutsägbara (oväder).⁹²

Teorier och rationella resonemang

Fördelningen av passager med försokratiska teorier och andra rationella resonemang kring väder och klimat, ser helt annorlunda ut. Som framgår av Tabell 2 är det i de båda kategorierna med minst oförutsägbarhet som dessa återfinns, medan de helt saknas i kategorierna normalväder och oväder. Samtliga nio teoripassager är samtidigt naturbeskrivningar (men alla naturbeskrivningar är inte teoripassager).

Tabell 2. Totalt antal passager, antal passager med teori eller rationellt resonemang och procentandel med teori/rationellt resonemang per väder/klimat-kategori.

kategori	totalt antal passager	passager med teori/rationellt	andel passager med teori/rationellt
klimat	15	3	20 %
säsongväder	13	6	46 %
normalväder	16	0	0 %
oväder	30	0	0 %
Totalt	74	9	12 %

Källa: Egen sammanställning från Hdt. bok 1-9.

Säsongväderkategorin dominerar, med främst teoridiskussionerna kring Nilens och Istros/Donaus vattenstånd, men Herodotos funderar i några fall även över klimatanknutna fenomen. Antalet teoripassager är inte heller så stort (totalt nio), och beror på hur man delar

⁹¹ Både Hdt. 7.16 och 7.49 skulle naturligtvis kunna tolkas som en del av Artabanos beskrivning av utjämningsprincipen, och i så fall även klassas som att ha gudomlig anknytning i vidare bemärkelse. Det har dock inte gjorts här. Den tredje passagen utan gudomlig anknytning handlar om kretensare som drabbas av storm på hemvägen från ett krig (Hdt. 7.170).

⁹² Mönstret består även om man på prov klassar om de gränsfall som tas upp i de följande avsnitten.

upp avsnitten som behandlar floders vattenstånd.⁹³ Teorierna för dessa innehåller delteorier för vind och nederbörd, och de diskuteras i detalj i avsnittet om *Säsongsväder*.

Det är uppenbarligen regelbundna variationer och stabila förhållanden Herodotos ibland tillämpar naturfilosofiska teorier på. Normala väderförhållanden förekommer oftast i neutrala situationer men även i religiösa, och oväder är till stor del knutna till något gudomligt sammanhang. Även om Herodotos hänför många sådana oväderspassager till någon viss uppgiftslämnare, och i flera fall uttrycker tvivel för egen del, säger det något om *Historia*: träffar man på oväder eller extremväder är sannolikheten hög att det är i en religiös kontext.

Klimat

Aristoteles delade in jordklotet i fem zoner, varav bara två var beboeliga. Dessa låg mellan vändkretsarna och respektive polcirkel.⁹⁴ Varken närmast polerna eller i mittzonen mellan vändkretsarna (med ekvatorn i mitten), kunde man bo. Denna världsbild är dock bara delvis tillämpbar på Herodotos, som i likhet med de allra flesta försokratiska filosoferna, såg jorden som platt.⁹⁵ Men även han menade att de yttersta områdena var obeboeliga: söder om Egypten och Libyen var det för hett eller för torrt (Hdt. 2.31, 4.185) och norr om Istros, i Europa, var det för kallt (Hdt. 5.10). Anaximandros menade att jordsskivan hade en viss tjocklek, och var att likna vid en kapad cylinder. Solen tänktes röra sig som längs en kupol över jordytan, och var nära jorden vid dess ytterkanter, vilket skulle kunna förklara varför Herodotos skriver att det var varmt på morgonen i Indien, i öster där solen gick upp (Hdt. 3.104).⁹⁶ På natten passerade solen under jordsskivan och gick upp igen på andra sidan.⁹⁷

De identifierade klimatpassagerna är alla beskrivningar av naturen, även om de i vissa fall är infogade i ett historiskt förlopp.⁹⁸ Ett exempel är Hdt. 4.129, där avsaknaden av mulor och åsnor i Skytien pga. kylan, leder till en temporär fördel för perserna när skyternas hästar blir

⁹³ Här har Hdt. 2.19-26 delats upp i fyra passager: tre grekiska filosofers teorier och Herodotos egen teori. Därtill kommer Herodotos teori om varför det inte blåser på Nilen (2.27) och hans förklaring av Istros/Donaus vattenstånd (4.50).

⁹⁴ Arist. *Mete.* 362a33-b9, polcirkelarna är inte precist definierade, men torde vara det Aristoteles syftar på (Arist. *Mete.* s.179nc.).

⁹⁵ Lloyd (1976: 133), Zingross (1998: 5).

⁹⁶ Ninck (1945: 28). Herodotos ger ingen förklaring till detta utan nämner det som ett faktum.

⁹⁷ Därför var en vanlig förklaring till att Solens Källa i Egypten var het på natten, att solen var under den (Hdt. 4.181.3-4, Zingross 1998: 6-7).

⁹⁸ En översikt över klimat-passagerna återfinns i Appendix 1.

förvirrade av persiska åsneskri. Men vanligast är att klimatpassagerna är rena naturbeskrivningar. Och ibland blir dessa nästan lyriska, som när Herodotos beskriver Joniens klimat (Hdt. 1.142.1-2):

Οἱ δὲ Ἴωνες οὗτοι, τῶν καὶ τὸ Πανιώνιον ἐστὶ, τοῦ μὲν οὐρανοῦ καὶ τῶν ὠρέων ἐν τῷ καλλίστῳ ἐτύγγανον ἰδρυσάμενοι πόλιος πάντων ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν. οὔτε γὰρ τὰ ἄνω αὐτῆς χωρία τώυτὸ ποιεῖ τῆ Ἴωνίῃ οὔτε τὰ κάτω, {οὔτε τὰ πρὸς τὴν ἠῶ οὔτε τὰ πρὸς τὴν ἐσπέριν,} τὰ μὲν ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ τε καὶ ὑγροῦ πιεζόμενα, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ θερμοῦ τε καὶ ἀρχμώδεος.

De jonier, som äger Panjonion, har byggt sig städer som fått det allra skönaste klimat och årstider till del av alla människor jag känner till. Ty varken trakterna ovanför eller nedanför detta [land], [varken österut eller västerut,] kan mäta sig med Jonien, vissa pressas av kyla och fukt, andra av värme och torka.

Eolerna har bättre jord, men inte lika bra årstider (klimat) som Jonien (Hdt. 1.149). Generellt har Hellas fått de bästa årstiderna på sin lott, men om man ser till andra aspekter har de yttersta delarna av den bebodda världen (οἰκεομένη) fått det allra bästa (Hdt. 3.106-107). I Indien har man större djur, guld och träd som bär ull att göra kläder av. I Arabien finns bl.a. rökelse och myrra, kanel och ladanum⁹⁹.

Herodotos tycks se klimat som något man "får till del", eller "får på sin lott" (τυγχάνω (Hdt. 1.142, 1.149) λαγχάνω (Hdt. 3.106)), verb som inte direkt indikerar att det är från någon gudom, utan snarare av slump eller tillfälligheter.¹⁰⁰ Om Herodotos hade velat uttrycka att klimatet var relaterat till en immanent gudom, hade han mycket väl kunnat göra det explicit, men det gör han inte.

Ska man hitta tecken på att Herodotos ser någon gudomlig ordning i naturen, får man leta inom andra områden än klimat. I samband med hans beskrivning av de arabiska "bevingade ormarna" uttrycker han t.ex. beundran över hur gudomens försyn på något sätt (κως τοῦ θεοῦ ἢ προνοίῃ) sett till att bytesdjur får riklig avkomma (så de inte dör ut), medan rovdjuren får liten (Hdt. 3.108).

Däremot förekommer en klimatpassage där "guden" och "Zeus" uppträder som traditionell regngivare (Hdt. 2.13.3):¹⁰¹

⁹⁹ Förr till rökverk och som läkemedel använd balsam (kåda) som bildas på kvistar och blad av cistusbusken (SAOB "ladanum").

¹⁰⁰ Varken LSJ eller Montanari *et al.* (2015) indikerar för dessa verb att de i sig själva skulle implicera att givaren är gudomlig. Menge-Güthling (1913) anger dock för λαγχάνω bl.a. "*erlosen, durch das Los (od. Schicksal, durch die Götter) erlangen od. zugeteilt werden*" (**vinna genom lottning**, vinna eller bli tilldelad genom lotten (eller ödet, genom gudarna)), så möjligheten att det är en gudomlig gåva tycks inte vara fullständigt utesluten i det fallet, även om det inte förefaller vara den primära betydelsen (fetstil i originalet).

¹⁰¹ Herodotos förklarar här utförligt för sina landsmän, med traditionellt grekiskt polyteistiskt språkbruk, vad egyptierna menar. Eftersom han betonar gudens godtycke ifråga om regnet är det svårt att tolka det som en

πυθόμενοι γὰρ ὡς ὕεται πᾶσα ἡ χώρα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐ ποταμοῖσι ἄρδεται κατὰ περ ἢ σφετέρῃ, ἔφασαν Ἑλληνας ψευσθέντας κοτὲ ἐλπίδος μεγάλης κακῶς πεινήσειν. τὸ δὲ ἔπος τοῦτο ἐθέλει λέγειν ὡς, εἰ μὴ ἐθελήσει σφι ὕειν ὁ θεὸς ἀλλ' αὐχμῶ διαχρᾶσθαι, λιμῶ οἱ Ἑλληνες αἰρεθήσονται· οὐ γὰρ δὴ σφι ἔστι ὕδατος οὐδεμία ἄλλη ἀποστροφὴ ὅτι μὴ ἐκ τοῦ Διὸς μούνον.

Ty när [egyptierna] fick reda på att hela det grekiska landet [bevattnades] av regn, och inte med hjälp av floder som deras eget [land] helt och hållet var, sade de, att en gång skulle grekerna komma att svikas i [sin] stora förhoppning och hungra svårt. Och med detta vill man säga, att om inte guden vill ge dem regn, utan ger torka, kommer grekerna att förgås av hunger. Ty det finns ju inte någon enda räddning för dem än [vattnet] från Zeus.

Det finns även exempel på några basala rationella resonemang kring naturfenomen. Herodotos klargör att de fjädrar, som skyterna menar flyger i lyften i de bortre delarna, i själva verket är snö (Hdt. 4.31), och han sluter sig till att det inte regnar i en viss del av Libyen, eftersom de bygger husen av saltstycken, som skulle regna bort annars (Hdt. 4.185). Ett tredje exempel på Herodotos rationalitet är när han misstror thrakernas utsaga att landet bortom Istros är fullt av bin (Hdt. 5.10.1):

ὡς δὲ θρήικες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέρην τοῦ Ἰστρου, καὶ ὑπὸ τούτων οὐκ εἶναι διελθεῖν τὸ προσωτέρω. ἐμοὶ μὲν νυν ταῦτα λέγοντες δοκέουσι λέγειν οὐκ οἰκότα· τὰ γὰρ ζῶα ταῦτα φαίνεται εἶναι δύσριγα· ἀλλὰ μοι τὰ ὑπὸ τὴν ἄρκτον ἀοίκητα δοκέει εἶναι διὰ τὰ ψύχεα...

Men enligt thrakerna, ockuperar bin områdena bortom Istros, och pga. dessa [bin] kan man inte gå vidare genom dessa [områden]. För mig tycks de, när de säger detta, mena att det inte är bebott, ty dessa varelser [sc. bina] tycks vara känsliga för kyla, utan för min del verkar [områdena] under [Stora] Björn¹⁰² (i norr) vara obebodda pga. kölden.

Sammanfattningsvis verkar Herodotos beskriva klimat som en given omständighet och inte som något gudagivet. I en passage förekommer Zeus som givare av regn i traditionellt polyteistiskt språkbruk. Men han för även några enklare rationella resonemang kring klimatfenomen. Klimatpassagerna ger inte intryck av att klimatet är förbundet med någon immanent gudom.

Säsongsväder

De totalt tretton passager som identifierats som säsongsväder, kan delas in i tre grupper. Den första gruppen rör teorier beträffande det säsongsberoende vattenståndet i Nilen och avsaknaden av detta i Istros (sex fall). Den andra gruppen beskriver säsongsväder som något

slentrianmässig och rent metonymisk användning av "regn från Zeus" på det sätt som Herodotos tycks göra när han skriver Δήμητρος καρπός (Demeters frukt) istället för spannmål i Hdt. 1.193.2-3 och 4.198.2. Se även Hdt. 3.117.4 i avsnittet om *Säsongsväder*.

¹⁰² Herodotos använder stjärnbilden *Ursa Major* som riktningsangivelse. Möjligen var Lilla Björn, *Ursa Minor* (dit polstjärnan räknas idag), inte ett begrepp för Herodotos, vilket det inte heller var för Homeros (Zingross 1998:18n36).

människor på olika sätt utnyttjar till sin fördel (sex fall). Och en tredje, liten, grupp har gudomlig anknytning. Bland säsongsväderspassagerna finns två gränsfall som diskuteras mer nedan, och ett par fall återfinns i fler än en grupp. En översikt över passagerna finns i Appendix 2.

Teorier

Att Nilen svämmade över om sommaren, och inte om vintern som på andra ställen, var ett fenomen som länge hade fascinerat grekiska filosofer, och även Herodotos ägnade sig åt problemet (Hdt. 2.19-26). Sättet han argumenterar kring detta har väckt beundran för sin vetenskaplighet.¹⁰³ Han börjar med att presentera problemet, beskriver sedan tre olika tidigare grekiska teorier, som han motbevisar genom logiska resonemang, och sist lägger han fram sin egen teori. (Han nämner dock de grekiska filosoferna inte utan en viss häcklande ton (Hdt 2.20.1): Ἀλλὰ Ἑλλήνων μὲν τινες ἐπίσημοι βουλόμενοι γενέσθαι σοφίην... , Men några greker som vill vara berömda för att vara visa...)).

Den första teorin stammar från Thales som menade att de etesiska vindarna blåste över Nilen söderut och hindrade på så sätt flodvattnet att rinna ut i Medelhavet (Hdt. 2.20).¹⁰⁴ Herodotos vederlägger denna teori elegant genom att peka på dels att Nilen svämmar över även när det inte blåser (eftersom överensstämmelsen i tid inte är exakt), och dels genom att jämföra med andra floder i Libyen och Syrien.¹⁰⁵ Dessa floder betedde sig inte som Nilen, trots att de utsattes för etesier-vindarna på samma sätt.

Den andra förklaringen, att översvämningen berodde på att Nilen stod i förbindelse med Okeanos, det världshav som ansågs omge världen, avfärdar Herodotos direkt (Hdt. 2.21). Han menar att Okeanos bara är ett namn som Homeros, eller någon annan poet, hittat på (Hdt. 2.23).

Den tredje förklaringen, däremot, ägnar han en mer omfattande diskussion (Hdt. 2.22). Lloyd tror att detta beror på att den teorin, som troligen stammar från Anaxagoras, var populär i Athen på Herodotos tid.¹⁰⁶ Herodotos menar att den visserligen låter trovärdig, men ändå inte är korrekt. Teorin går ut på att smältande snö orsakar Nilens översvämning. Men hur, frågar Herodotos, kan en flod som runnit från hetare regioner, komma från snö?

¹⁰³ Lloyd (1976: 93) som refererar till Foucart (1943: 83 ff).

¹⁰⁴ Kirk, Raven och Schofield (1983: 79-80).

¹⁰⁵ Lloyd (1976: 100).

¹⁰⁶ Lloyd (1976: 92, 101-102).

Han ger tre argument. För det första är vindarna från dessa sydliga trakter varma. För det andra förekommer varken regn eller frost i dessa trakter, eftersom det alltid måste regna inom fem dagar från snöfall (det senare ett utslag av mindre lyckad "folkmeteorologi", menar Lloyd)¹⁰⁷. För det tredje är de som bor där svarta av hettan, och glador och svalor stannar året om medan tranor flyttar dit från Skytien på vintern.

Därefter framför Herodotos sin egen syn på saken (Hdt. 2.24-26). Det är solen som orsakar det hela. Den drivs långt söderut av stormar¹⁰⁸ om vintern (och eftersom den då är nära jorden enligt den tidigare nämnda tanken om solbanan som kupolformad) torkar den ut Nilens tillflöden. Fenomenet är alltså omvänt, menar Herodotos, Nilen har ovanligt lågt vattenstånd på vintern, och det som brukar ses som sommarens översvämning är i själva verket Nilens normala vattenstånd.¹⁰⁹

När solen befinner sig i sydliga Libyen, drar den till sig vatten, och behåller en del för sig själv.¹¹⁰ Resten släpps i de högre liggande regionerna och sprids som fukt av syd- och sydvästliga vindar, vilka är de mest regniga. När sommaren sedan kommer, återgår solen till sitt normala läge, och drar åt sig vatten i lika mån från alla floder. De andra har under vintern haft rikt tillflöde av regnvatten, men får nu lågt vattenstånd. Det är bara Nilen som saknar rikligt tillflöde av vatten under vintern, och därför uppför den sig annorlunda.

Det är tydligt från resonemangen kring Nilen, att Herodotos var väl bekant med teorierna för hur regn uppstår från förångningar av fukt från marken.

Herodotos kallar i Hdt. 2.24.2 solen för "guden" (ὁ θεός), trots att hela hans förklaring i övrigt handlar om naturliga orsaker. Därför har denna passage, som väl är ett gränsfall, klassats som både "teoretisk" och "gudomlig", istället för bara det förstnämnda.¹¹¹

Till sist menar Herodotos, att om väderstrecken skulle skiftas, så att norr blir söder, så skulle Istros påverkas på samma sätt som Nilen gör nu (Hdt. 2.26.2).¹¹²

¹⁰⁷ Lloyd (1976: 102), "...is quite clearly a piece of folk meteorology."

¹⁰⁸ Detta tycks ha släktskap med den vindbaserade tolkningen för solstånd som nämndes i avsnittet om *Väderteorier på Herodotos tid*. Herodotos version framstår dock som väl förenklad jämfört med försokratikernas teorier.

¹⁰⁹ Denna "omvända" teori liknar den som Oinopides från Chios hade, men han menade att källflödena torkades ut av att solen passerade under jordsskivan (Lloyd 1976: 92, 107).

¹¹⁰ Detta är i linje med Anaximandros teori om att solen närdes av fukt (se avsnittet om *Väderteorier på Herodotos tid*).

¹¹¹ Zingross (1998: 174-177, 138-144) menar att Herodotos här och på andra ställen, t.ex. beträffande solförmörkelser, håller öppet för både gudomliga och naturliga orsaker i sina förklaringar, men spelar ner den gudomliga sidan när människor inte är inblandade, men gör tvärtom när det gäller mänskliga aktiviteter och upplevelser.

Men nu ligger floden Istros där den ligger, och Herodotos ger sin syn på varför dess vattenstånd är detsamma året om (Hdt. 4.50.2-4):

(2) ἴσος δὲ αἰεὶ ῥέει ἔν τε θέρεϊ καὶ χειμῶνι ὁ Ἴστρος κατὰ τοιόνδε τι, ὡς ἐμοὶ δοκέει· τοῦ μὲν χειμῶνός ἐστι ὅσος περ ἐστί, ὀλίγω τε μέζων τῆς ἐωυτοῦ φύσιος γίνεται· ὕεται γὰρ ἡ γῆ αὕτη τοῦ χειμῶνος πάμπαν ὀλίγω, νιφετῶ δὲ τὰ πάντα χράται. (3) τοῦ δὲ θέρεος ἡ χιῶν ἢ ἐν τῶ χειμῶνι πεσοῦσα, ἐοῦσα ἀμφιλαφῆς, τηκομένη πάντοθεν ἐσδιδοῖ ἐς τὸν Ἴστρον. αὕτη τε δὴ χιῶν ἐσδιδοῦσα ἐς αὐτὸν συμπληθύει καὶ ὄμβροι πολλοὶ τε καὶ λάβροι σὺν αὐτῇ· ὕει γὰρ δὴ τὸ θέρος. (4) ὅσω δὲ πλέον ἐπ' ἐωυτὸν ὕδωρ ὁ ἥλιος ἐπέλκεται ἐν τῶ θέρεϊ ἢ ἐν τῶ χειμῶνι, τοσοῦτω τὰ συμμισγόμενα τῶ Ἴστρον πολλαπλήσιά ἐστι τοῦ θέρεος ἢ περ τοῦ χειμῶνος· ἀντιτιθέμενα δὲ ταῦτα ἀντισήκωσις γίνεται, ὥστε ἴσον μιν αἰεὶ φαίνεσθαι ἐόντα.

Men Istros flyter alltid med samma vattenstånd, både på sommaren och på vintern, och jag menar att det är pga detta: under vintern är vattenståndet så högt som det är, eller lite högre än sin vanliga natur. Ty det regnar mycket lite om vintern i det här landet, men det snöar överallt. Men den snö som fallit under vintern, och den är omfattande, smälter under sommaren och flyter från alla sidor in i Istros. Och när denna snö nu rinner in i [Istros] och även många och häftiga regn, ty det regnar om sommaren, får det vattnet att stiga. Så [pass] mycket mer vatten solen drar till sig under sommaren än under vintern, så är det vatten som blandas med Istros många gånger större om sommaren än om vintern. När dessa saker ställs mot varandra blir det en jämvikt, så att [Istros] alltid visar sig ha samma vattenstånd.

Även här ger Herodotos exempel på klara rationella resonemang, med tydligt inflytande från försokratisk filosofi. Och här i norr har han inga problem med tillflöden från smältande snö.

Utnyttjande av säsongsväder

Årstidsväder är relativt förutsägbart och kan utnyttjas av människor på olika sätt. Perserna satte slussar i flodfåror i Asien för att kunna pressa folket på skatt, eftersom området inte fick tillräckligt med regn sommartid och man var beroende av flodvattnet (Hdt. 3.117). Megabates planerade att segla till Naxos med nordvinden (med all sannolikhet den etesiska vinden) (Hdt. 5.33). Xerxes viftar undan Artabanos varningar med att de tågar ut i årets skönaste tid och kan ta sig mat från de lokala jordbrukarna om de skulle få problem med försörjningen (Hdt. 7.50).

Skyterna på nuvarande Krimhalvön utnyttjade vintern och företog fälttåg när isen lagt sig på den kimmeriska Bosporen, nuv. Kertjsundet (Hdt. 4.28.1):

¹¹² Som ett litet tillägg till avsnitten om Nilens översvämning noterar Herodotos också att Nilen saknar brisar (Hdt. 2.27). Lloyd (1976: 96-98) argumenterar övertygande för att vad Herodotos egentligen vill säga (fast det inte är helt klart från texten) är att de svala brisar som brukar finnas vid vattendrag saknas vid Nilen, eftersom dess vatten är så varmt efter att ha passerat varma områden, att de inte kan uppstå.

δυσχείμερος δὲ αὕτη ἢ καταλεχθεῖσα πᾶσα χώρα οὕτω δὴ τί ἐστι, ἔνθα τοὺς μὲν ὀκτὼ τῶν μηνῶν ἀφόρητος οἶος γίνεται κρυμός, ἐν τοῖσι ὕδωρ ἐκχέας πηλὸν οὐ ποιήσεις, πῦρ δὲ ἀνακαίων ποιήσεις πηλόν· ἢ δὲ θάλασσα πηγνυται καὶ ὁ Βόσπορος πᾶς ὁ Κιμμέριος, καὶ ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου οἱ ἐντὸς Τάφρης Σκύθαι κατοικημένοι στρατεύονται καὶ τὰς ἀμάξας ἐπελαύνουσι πέρην ἐς τοὺς Σίνδους.

Och hela det här omtalade landet har svåra vintrar, så att under åtta av [årets] månader är det en sådan outhärdlig iskyla, att under dessa kommer du inte att skapa lera när du hållt ut vatten, utan lera kommer du att göra när du tänder en eld. Havet fryser [till], även hela den kimmeriska Bosporen, och de skyter som bor hitom Taphre företar fälttåg och för över lastvagnar till sänderna på den andra sidan [sundet].

De välbekanta etesiska vindarna tycks dessutom inbjuda till en del trixande. Kerkyreerna ville avvakta med att ansluta sig i kriget mot perserna, eftersom man trodde att dessa skulle vinna. Gentemot hellenerna skyllde de på att de inte kunde komma runt Malea-udden eftersom de hindrades av de etesiska vindarna (Hdt. 7.168).

Ett utstuderat fall, med kopplingar inte bara till årstidsvinden, utan också till ett orakelsvar, gäller ön Lemnos (Hdt. 6.139-140). Pelasgerna där hade en gång blivit utdrivna från Attika. Som hämnd hade de rövat athenska kvinnor som de fick barn med, men eftersom dessa barn uppfostrades som athenare av sina mödrar, blev de oroliga för framtiden. De dräpte barnen och deras mödrar, men efter det blev jorden ofruktbar och varken kvinnorna eller boskapen födde mer. De fick ett orakelsvar i Delfi, att de skulle ge athenarna den compensation de begärde. Men de försökte vara sluga, och när athenarna begärde att de skulle överlämna landet, sa de att det skulle de göra den dag någon seglade från Athen till Lemnos på en enda dag med nordvinden. Eftersom Athen ligger en bra bit söder om Lemnos, visste de att detta var omöjligt. Men flera år senare hade Athen koloniserat (thrakiska) Chersonesos, som ligger nordost om Lemnos. Miltiades utnyttjade detta, och seglade sträckan på en dag med hjälp av de etesiska vindarna. Han påminde om pelasgernas löfte, en del godtog detta, andra blev besegrade efter en belägring. Vad gäller klassificering är detta ett gränsfall. Passagen har en viss religiös koppling genom att pelasgerna inte lydde oraklets uppmaning, men eftersom man får intrycket av att det främst handlar om fiffigt utnyttjande av pelasgernas löfte och säsongsvindarna, snarare än gudomlig inblandning, har den ändå inte har klassats att ha gudomlig anknytning.¹¹³

¹¹³ Annars måste man se hela athenarnas kolonisation av Chersonesos som del av en gudomlig plan med ursprung i just den här profetian, vilket förefaller långsökt.

Gudomlig anknytning

Utöver passagen där Herodotos kallas solen "guden" när han beskriver sin Nil-teori, är det bara två säsongsväderpassager som har gudomlig anknytning. En är mytologisk och beskriver hur Herakles kom till Skytien och möttes av vinterväder och frost (χειμῶνά¹¹⁴ τε καὶ κρυμόν) (Hdt. 4.8). Han drog sitt lejonskinn över sig och somnade, men under natten försvann hans hästar "genom gudomlig skickelse" (θείη τύχη). Herodotos tror dock inte på denna historia, utan presenterar en i hans mening troligare version av skyternas ursprung baserad på folkvandringar.

Det andra fallet med gudomlig anknytning är en utsaga av Herodotos själv, där han omtalar "guden" som regngivare (Hdt. 3.117.4):¹¹⁵

...τὸν μὲν γὰρ χειμῶνα ὕει σφι ὁ θεὸς ὡσπερ καὶ τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι, τοῦ δὲ θέρεος σπεύροντες μελίην καὶ σήσαμον χρισκονται τῷ ὕδατι.

...ty under vintern sänder guden dem regn, såsom åt andra människor, men på sommaren, när de sår hirs och sesam, behöver de vatten.

Trots att Herodotos alltså, som Nil-förklaringarna visade, kände till teorier om hur regn uppstod, väljer han att hänföra regnet till "guden". Här, till skillnad från i passagen Hdt. 2.13.3 (om egyptiernas regn, i Klimat-avsnittet), talar Herodotos helt med egen röst. Och han väljer då att undvika namnet Zeus.

Om man ska sammanfatta, är säsongsväder till största delen något som Herodotos antingen ger teoretiska förklaringar till, eller beskriver som något människor utnyttjar till sin fördel. Några passager är dock kopplade till gudomligheter. Frånsett den som baseras på mytologi, är det dels "guden" som traditionell regngivare och dels "guden" som namn för solen mitt i en i övrigt helt igenom naturlig förklaring av Nilens översvämning.

¹¹⁴ Detta kan även översättas med storm, men eftersom den primära betydelsen har med vinter att göra (inklusive köld, vinterväder), det är frost, och inget annat i texten bekräftar att det skulle blåsa speciellt mycket, har ordet "vinterväder" valts (Menge-Güthling 1913). Skytisk vinter var mycket hård enligt Hdt. 4.28.1. Detta innebär också att passagen klassats som säsongsväder istället för oväder. Passagen är inte klassad som ett direkt gudaingripande eftersom hästarna inte försvann m h a väder.

¹¹⁵ Den är en del av den ovan nämnda passagen om hur perserna utnyttjar sommartorkan och sätter in slussar för att få makt över folk.

Normalväder

Kategorin normalväder är vindarnas kategori. Av de totalt sexton passagera i kategorin, är det bara två som inte har att göra med att någon eller något förs, drivs eller hindras av vind. Och i stort sett alla dessa fall handlar om sjöfart eller någonting kopplat till sjön. (De två undantagen tas upp i slutet av avsnittet). Passagera är sammanställda i Appendix 3. Fördelningen mellan passager med och utan gudomlig anknytning är rätt jämn, med en viss övervikt för de utan. Totalt har 7 av 16 fall (44 %) gudomlig anknytning, och av vindfallen har 6 fall av 14 det (43 %).

Vindar

Det handlar här alltså om vindar som beskrivs utan något förstärkande adjektiv som skulle tyda på att de är speciellt hårda eller våldsamma. För de enskilda aktörerna kan dessa vindar vara bra eller dåliga, och säkerligen kunde en rejäl och ihållande vind åt fel håll uppfattas som besvärande av dem ombord, men orsakade inte direkta skador och har inte klassats som oväder i paritet med stormar här.¹¹⁶ Några exempel ger en bild av vilken typ av episoder det handlar om och vilka grekiska begrepp som används i sammanhanget:

I samband med historien om hur perserna erövrade Samos, blev perserna, när de avseglat från Kroton¹¹⁷, vinddrivna (ἐκπίπτουσι)¹¹⁸ med skeppen till Japygien¹¹⁹ (Hdt. 3.138). Där gjordes de till slavar, men kom sedermera tillbaka till perserkungen igen. (Ingen gudomlig anknytning här).

Besättningen på ett samiskt fartyg som blivit vinddrivet (ἀπηνείχθη)¹²⁰ till den libyska ön Platea (Hdt. 4.152.1) och lämnat förråd, seglade iväg ivriga att nå Egypten, när de fördes bort genom en östlig vind (ἀποφερόμενοι ἀπηλιώτη ἀνέμω). Då blåsten (τὸ πνεῦμα) inte lade sig,

¹¹⁶ På prov delades kategorin normalväder upp i "säkra normalväder" och "möjligen felklassade oväder", men graden av gudomlig anknytning skiljde sig inte särskilt mycket mellan dessa, så normalväderskategorin verkar vara rätt homogen i det avseendet.

¹¹⁷ Nuv. Crotone i sydligaste Italien.

¹¹⁸ Passivform till ἐκβάλλω, om skepp: bli vinddrivet, stranda (Menge-Güthling 1913).

¹¹⁹ Nuv. Apulien.

¹²⁰ ἀποφέρω: (vom Winde) verschlagen, vinddriva, Menge-Güthling (1913).

ankom de genom gudomlig skickelse (θείη πομπή) till Tartessos¹²¹, efter att ha passerat Herakles stoder (Hdt. 4.152.2).

Arkesilaos, som efter att försökt sig på en statskupp flytt Kyrene, fick genom ett orakel i Delfi rådet av Apollon Loxias, att när han kom hem till Kyrene igen, skulle han hålla sig lugn, och fann han en ugn full med lerkrus skulle han inte bränna dessa, annars skulle han dö (Hdt. 4.163). Han höll sig dock inte lugn, utan ville hämnas på sina motståndare. Några av dessa, som Arkesilaos sänt till Cypern för att dräpas, blev vinddrivna (ἀπενειχθέντας) till Knidos, räddades där och sändes till Thera (Hdt. 4.164). Andra tog sin tillflykt till ett torn, där Arkesilaos brände dem inne (likt lerkrusen i orakelordet), och så uppfylldes profetian när han senare mördades. Passagen har gudomlig anknytning genom sammanhanget med profetian, och även de som undkom dödsstraffet genom vindens verkningar måste ses som en del av hur allt gick fel för Arkesilaos när han gick emot oraklet.

Efter slaget vid Salamis fångade en västvind upp många av vraken (τῶν δὲ ναυηγίων πολλὰ ὑπολαβῶν ἄνεμος ζέφυρος ἔφερε...) och förde dem iland vid Koliai (Hdt. 8.96.2). Genom detta uppfylldes en (av flera) profetior, som Herodotos verkar tro på.¹²²

Efter segern vid Mykale, tänkte några hellener segla till Hellesponten (Hdt. 9.114). De ankrade dock först vid Lekton kvarhållna av vindarna (ὑπὸ ἀνέμων ἀπολαμφθέντες), och när de kom fram fann de att Xerxes broar redan var rivna. Det finns ingen omedelbar gudomlig anknytning i detta.

När Menelaos, i den alternativa historien om Helena,¹²³ fått henne och sina ägodelar tillbaka i Egypten, gick det inte att segla iväg pga. motvind (ἰσχον ἄπλοιαί)¹²⁴ (Hdt. 2.119). Efter ett tag offrade han två lokala barn (för att få bättre vind) och blev därför tvungen att fly till Libyen.

¹²¹ I nuvarande Spanien, just utanför Gibraltar.

¹²² Se även avsnittet *Direkta gudomliga ingripanden genom väder*.

¹²³ Se avsnittet om *Direkta gudomliga ingripanden genom väder*.

¹²⁴ Det senare ordet i plural kan även syfta på att det var vindstilla. (Menge-Güthling 1913).

Icke-vindrelaterade passager

Den ena av de två passager som inte har med vind att göra, är när Herodotos i förbifarten nämner, inte utan beundran, hur persernas kurirsystem fungerar och att kurirerna inte hindras av vare sig snö eller regn, hetta eller mörker (Hdt. 8.98).

Den andra passagen är mer betydelsefull eftersom den är ett av de ställen där den tidigare nämnda utjämningsprincipen verkar. Polykrates härskade på Samos och var lyckosam i allt han företog sig, och hans makt utökades ständigt. Hans vän, den egyptiske kungen, blev missnöjd över detta för han visste hur avundsjuk gudomen (τὸ θεῖον) var (Hdt. 3.40). Och hans farhågor kom att infrias. Ty Oroites ville förgöra Polykrates och gillrade en fälla, så att Polykrates skulle resa till honom. Många varnade honom för att resa, bland andra hans egen dotter, som hade haft en drömsyn där han svävade i luften och blev tvättad av Zeus och smord av solen (Hdt. 3.124). När Polykrates kom till Oroites blev han mördad och korsfäst (Hdt. 3.125). Och då uppfylldes drömmen (Hdt. 3.125.4):

Πολυκράτης δὲ ἀνακρεμᾶμενος ἐπετέλεε πᾶσαν τὴν ὄψιν τῆς θυγατρὸς· ἐλοῦτο μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Διός, ὄκως ὄιοι, ἐχρίετο δὲ ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἀνιείς αὐτὸς ἐκ τοῦ σώματος ἰκμάδα.

Och när Polykrates var upphängd, uppfylldes helt dotterns drömsyn, ty han tvättades av Zeus närhelst det regnade, och han smordes av solen, när han drev fukt ur sin kropp.¹²⁵

Historien om Polykrates har stora principiella likheter med den om Kroisos (Hdt. 1.30-1.34, 1.71-1.87).¹²⁶ Och utjämnings temat återkommer ju sedan i berättelsen om Xerxes fälttåg och det persiska imperiebyggandet generellt.¹²⁷

Oväder

Oväderspassagerna analyserades på generell nivå redan i den kvantitativa översikten. I det här avsnittet kommer fokus istället att ligga på hur inblandade gudar benämns, och i samband med vilka vädertyper de förekommer.

Av de trettio oväderspassagerna är drygt hälften, sjutton stycken, relaterade till stormar eller hårda vindar. Nio fall är åskrelaterade och tre har med regn att göra. Ett, ovädet vid Artemision/Euboia (Hdt. 8.12-13) inkluderar alla tre vädertyperna.

¹²⁵ Vid klassificeringen har drömsynen setts som det primära aktiva gudaingripandet, inte regnet och solskenet.

¹²⁶ Harrison (2000: 31-45, 45-47).

¹²⁷ Harrison (2000: 47-51).

Tjugoen passager har gudomlig anknytning.¹²⁸ I fjorton fall av dessa förekommer någon form av benämning på gudomen, medan de övriga sju handlar om orakel/profetior och tecken/järtecken¹²⁹ samt fallet där Xerxes straffar Hellespontens vatten¹³⁰ för stormen som förstört hans broar. Bland de fjorton har sex specifikt namngivna gudomligheter, och åtta har mer ospecificerade benämningar (ὁ θεός, τὸ δαμόνιον).

Namngivna gudar

Gudomligheter med namn förekommer alltså i sex fall, och i vart och ett av dessa är det olika namn. När den tidigare nämnde Kroisos ska brännas på bål, åkallar han Apollon, och elden släcks av ett våldsamt regn (Hdt. 1.87). Under Kambyses fälttåg i Nordafrika blev en del av hans här begravd i sand av en hård och mäktig sydvind, när de gett sig av för att förslava ammonierna och bränna Zeus orakelplats (Hdt. 3.25-26). När athenarna försökte röva statyer av gudinnorna Damia och Auxesia, föll statyerna på knä, och athenarna blev besegrade i strid varpå åska och jordbävning följde (Hdt. 5.86), (athenarna själva hade en annan version, se nedan i nästa sektion).

I samband med stormen vid Pelion/Magnesia, det första av de två oväder som drabbar perserna runt Artemision, finns också några fall av namngivna gudar. Innan eller under stormen ska athenarna, utifrån ett orakelord, offrat och åkallat nordvindens gud Boreas, så att han skulle förstöra persernas skepp, som han en gång gjort vid Athos (Hdt. 7.189). De persiska magerna lyckades till sist stilla stormen genom offer och besvärjelser åt vindarna och offer åt havsnymferna Thetis och Nereiderna (Hdt. 7.191). Och när hellenerna fick höra hur illa perserna råkat ut, bad och offrade de åt Poseidon Soter.

I alla passagerna med namngivna gudar, utom de två sista, hänvisar Herodotos till vilka som hävdar det sagda. Han är också skeptisk till bägge versionerna av gudinnestatyerens bortrövande. Detsamma gäller athenarnas antydning att de genom böner till Boreas förstärkt effekten av stormen (Hdt. 7.189), och att magerna stillade den (Hdt. 7.191).¹³¹ Han menar

¹²⁸ De fall som nämndes i den kvantitativa översikten som implicita under utjämningsprincipen, behandlas inte i det här avsnittet.

¹²⁹ Hdt. 2.111 (storm), 2.152 (storm), 3.10 (regn), 3.86 (åska), 4.28 (åska), 4.151.1 (regnade inte).

¹³⁰ Hdt. 7.34-35. Vatten (tillsammans med sol, måne mm.) var del av persisk religion enligt Hdt. 1.131, och Xerxes utför riter inför övergången över Hellesponten (Hdt. 7.54), (Burkert 1990: 14).

¹³¹ Ifrågasättanden som dessa talar emot att gudomliga kopplingar bara är ett berättartekniskt grepp som Herodotos använder; ville han dramatisera skulle berättelsen flyta bättre utan hans reservationer. Att han ifrågasätter athenarnas versioner talar även emot att han använder gudomliga kopplingar bara för att tillfredsställa sin athenska publik.

att den kanske lade sig av egen vilja. Men att hellenerna bad och offrade åt Poseidon Soter efter stormen (Hdt. 7.192), ifrågasätts dock inte.

Gudar utan namn

Där guden saknar namn benämns den ofta med ὁ θεός, guden, eller det neutrala τὸ δαίμονιον (eller τὸ θεῖον), gudomen. Sex av dessa åtta passager har faktiskt redan behandlats i avsnittet *Direkta gudomliga ingripanden genom väder*.¹³² Och i alla utom en handlar det om att åska finns med i bilden. Undantaget är Hdt. 2.113/2.120 som handlar om hur Helena pga. vindar hamnade i Egypten.

Fallen som inte utgör direkta gudaingripanden är Hdt. 7.178 där guden rådfrågas av delfierna som får rådet att be till vindarna, och Hdt. 4.94 där Herodotos beskriver hur de thrakiska geterna skjuter pilar mot himlen vid åska för att hota guden.

Men vanligast när guden saknar namn är alltså aktiva ingripanden med hjälp av (minst) åska.¹³³ I de fallen är det faktiskt svårt att se någon skillnad mellan ὁ θεός och Zeus, förutom namnet. Liknande traditionellt färgade fall förekom ju även beträffande regn i Hdt. 2.13-14 (klimatavsnittet) och Hdt. 3.117 (säsongsväderavsnittet). Linforth menar att när det finns en traditionell gud som ansvarar för en viss aktivitet, som Zeus i fallet med åska och regn, så syftar ὁ θεός helt enkelt på den guden.¹³⁴ Han nämner också att Herodotos ofta använder ὁ θεός när guden talar genom något orakel (som i Hdt. 7.178 ovan).¹³⁵ Samtidigt konstaterar han att Herodotos tenderar att undvika namngivna gudar med dessas alla traditionella konnotationer.¹³⁶ När man studerar de väderrelaterade fallen ovan och tar Herodotos undvikande av gudanamn i beaktande, är det svårt att inte komma att tänka på Herakleitos ambivalenta "vishet", som både ville och inte ville bli kallad Zeus.¹³⁷

Benämningen τὸ δαίμονιον används i Hdt. 5.85/87, där de statyrövande athenarna skyller på denne för sitt nederlag. De blev vansinniga av dennes åska och jordbävning och slog ihjäl varandra. Linforth menar att Herodotos generellt använder benämningen τὸ δαίμονιον/τὸ θεῖον för att uttrycka en abstrakt gudomlighet i universum.¹³⁸ Men i det här fallet skulle nog

¹³² Hdt. 2.113/2.120, 4.79, 5.85/87, 7.10, 8.12-13 och 8.36-37.

¹³³ Fem av åtta passager.

¹³⁴ Linforth (1928: 219).

¹³⁵ Linforth (1928: 220).

¹³⁶ Linforth (1928: 220).

¹³⁷ Se avsnittet om *Försokratisk teologi*.

¹³⁸ Linforth (1928: 236-237).

Zeus kunnat åstadkomma något liknande. Däremot stämmer den abstrakta tolkningen bättre i det andra fallet där τὸ δαιμόνιον används. Det handlar om Hdt. 2.113-115 där Alexandros och Helena fördes till Egypten av våldsamma vindar, och där Herodotos förklarar i Hdt. 2.120.5 hur han ser på orsakerna till trojanernas undergång genom att de inte hade någon Helena att utlämna till akajerna:

...ὡς μὲν ἐγὼ γνώμην ἀποφαίνομαι, τοῦ δαιμονίου παρασκευάζοντος ὄκως πανωλεθρὴ ἀπολόμενοι καταφανὲς τοῦτο τοῖσι ἀνθρώποισι ποιήσωσι, ὡς τῶν μεγάλων ἀδικημάτων μεγάλοι εἰσὶ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ τῶν θεῶν. καὶ ταῦτα μὲν τῆ ἐμοὶ δοκέει εἶρηται.

...enligt min uttryckliga mening, gjorde gudomen [detta], för att [den] genom deras fullständiga undergång skulle göra det tydligt för människorna, att straffen från gudarna är stora för stora förbrytelser. Och så har min mening om dessa saker sagts.

Det rör sig alltså om gudomlig rättvisa i ett större perspektiv, och där passar τὸ δαιμόνιον som abstrakt gudom bra in.¹³⁹ Men det hela kompliceras av att Herodotos på slutet infogar οἱ θεοί, gudarna, vilket är en traditionell polyteistisk benämning.¹⁴⁰

Som Zingross noterat, saknas helt försokratiska åskteorier när Herodotos skriver om åska.¹⁴¹ Detsamma kan man konstatera för oväder i form av regn eller storm. Trots att han uppenbarligen var bekant med en hel del av det försokratiska meteorologiska tankegodset, och trots att teorier för åska och andra oväder fanns, väljer han aldrig att skriva om oväder i sådana termer. Oväder beskrivs däremot ofta i religiösa sammanhang. Vad gäller väder med gudomlig anknytning, förefaller passagerna dessutom inte sällan vara färgade av traditionell grekisk religion (Zeus, regn och åska)¹⁴², även om Herodotos undviker antropomorfa beskrivningar och traditionella gudanamn.

Slutsatser

Studien har undersökt 74 textpassager i Herodotos *Historia* som tar upp väder eller klimat. Passagerna har analyserats med avseende på kopplingar till olika former av religion och förekomsten av rationella förklaringar eller tillämpning av försokratiska teorier.

Totalt i verket blandas passager med och utan koppling till religiösa sammanhang. Drygt 40 % av passagerna har koppling till religion. I de övriga förekommer vädret eller klimatet i

¹³⁹ Det är tydligt att Herodotos ser rättsutkrävandet som något religiöst, och inte som en naturfilosofisk princip.

¹⁴⁰ Linforth (1928: 237).

¹⁴¹ Zingross (1998: 156).

¹⁴² Vad gäller åska, möjligen även med inflytande från Herakleitos.

sekulära situationer, eller i naturfilosofiska resonemang. Men när man delar upp passagerna i fyra kategorier med olika grad av oförutsägbarhet, så skiljer sig andelen religiöst anknutna fall betydligt åt mellan kategorierna. Klimat, den minst oförutsägbara kategorin, har lägst andel fall med gudomlig anknytning, sedan stiger procentandelen med tilltagande grad av oförutsägbarhet i kategorierna säsongsväder (årstidsväder, årstidsvindar) och normalväder. Klart högst andel av religiöst anknutna passager har den mest oförutsägbara kategorin oväder, med 70 %. Den kategorin innehåller också flest passager totalt sett.

Om man delar upp oväderskategorin i den tidigare delen av verket (bok 1-5) med bl.a. äldre historier och naturbeskrivningar, och den senare del där Herodotos skriver historien om perserkrigen (bok 6-9), så finner man att andelen oväderspassager med gudomlig anknytning är klart högre i de tidigare böckerna. Men om man väljer att även inkludera ett antal oväder som drabbar persernas invasioner, och som, enligt Harrison,¹⁴³ implicit kan infogas i det religiöst färgade utjämnings- eller rättvisetema som förekommer i *Historia* (även bl.a. i historierna om Kroisos och Polykrates), så skiljer sig de bägge delarna av verket betydligt mindre åt. Andelen religiöst anknutna passager bland ovädren stiger då också från 70 % till 87 %.

Det relativt förutsägbara säsongsvädet beskrivs huvudsakligen som något människor utnyttjar på bästa sätt, eller blir föremål för rationella och teoretiska resonemang. Den något mer oförutsägbara normalväderskategorin, som främst består av vindrelaterade händelser, är en rätt jämn blandning mellan sekulära och religiösa sammanhang, med knapp övervikt mot det sekulära.

Totalt elva passager kan tolkas som att gudar aktivt ingriper i människornas värld med hjälp av väder. De förekommer i alla fyra kategorierna, men är flest i oväderskategorin. I fem av de elva ingripandena ger Herodotos bilden av att han själv hyser tilltro till dem. Även bland dessa dominerar ovädren.

Det är alltså ganska få fall där Herodotos själv ger uttryck för att han tror på gudomliga väderingripanden. Men även de fall där han behandlar försokratiska väderteorier är få. Utöver några basala rationella tankar om klimatfenomen, finns de försokratiskt influerade förklaringarna i säsongsväderkategorin. De rör teorier för säsongsvariationerna hos Nilens och Istros (Donaus) vattenstånd. Det är alltså i de bägge minst oförutsägbara kategorierna som Herodotos tillämpar rationella resonemang och naturliga förklaringsmodeller. Av

¹⁴³ Harrison (2000: 92-100).

resonemangen i vattenståndspassagerna framgår att Herodotos kände till försokratiska teorier för regn och resonerar rationellt kring vind. Trots det tillämpar han aldrig detta när det handlar om oväder. Inte heller nämner han teorier för åska, trots att flera sådana teorier fanns. Bland ovädren är istället religiösa kontexter vanliga.

Indelningen i kategorier med olika oförutsägbarhet, och resultatet att andelen passager med religiös anknytning ökar med ökande oförutsägbarhet, utgör den här studiens huvudsakliga bidrag. Denna tolkningsram används som ett analysverktyg, men erbjuder även i vissa avseenden ett komplement till de slutsatser som Zingross och Sergueenkova dragit i sina betydligt större och bredare studier av hur Herodotos beskriver olika naturfenomen.¹⁴⁴ Förenklat uttryckt drar de slutsatsen att Herodotos föredrar naturliga förklaringar när det gäller beskrivningar av naturen och geografiska eller etnografiska fenomen, medan han tenderar till religiösa beskrivningar när det gäller passager som beskriver historiska förlopp.

Den här nischade studien är dock mer omfattande än dessa inom sin avgränsning, och studerar betydligt fler fall av klimat och väder (bl.a. vindar). Om man ser till kategorierna klimat, med bara naturbeskrivningar, och oväder, som i stort sett består av historiska passager, så fungerar ovanstående förklaringar bra även på den här studiens resultat av hur klimat och väder förekommer i religiösa respektive rationella sammanhang. Men i mellankategorierna säsongsväder och normalväder passar de inte lika bra. I säsongsväderkategorin finns flera historiska passager där människor utnyttjar säsongsväder till sin fördel i sekulära kontexter. Och normalväderskategorin, som i princip består av historiska passager, är blandat religiös och sekulär. Vad gäller hur Herodotos skriver om väder, tycks alltså den här studiens tolkningsram baserad på graden av oförutsägbarhet, kunna bidra till att lyfta fram ytterligare nyanser.¹⁴⁵

I den mer övergripande frågan om religionens betydelse i Herodotos *Historia*, ansluter sig studiens resultat tydligt till den breda fåra av studier som nämndes i inledningsavsnittet, och som ger utrymme för både religiösa och rationella aspekter hos Herodotos.

Herodotos egen religion har, som många påpekat, likheter med försokratiska teologier bl.a. genom ett visst mått av agnosticism och skepticism, men också genom undvikande av traditionella gudanamn. Men det är inte så lätt att identifiera exakt vilken försokratisk teologi det handlar om. Med tanke på hur Herodotos blandar olika försokratiska teorier när

¹⁴⁴ Zingross (1998), Sergueenkova (2009).

¹⁴⁵ Detta visas även kvantitativt i fotnot 85 i avsnittet *Kvantitativ översikt, Passager med gudomlig anknytning*.

han förklarar Nilens vattenstånd och baserat på dessa skapar sin egen helhetsbild, ligger det nära till hands att misstänka att han gör något liknande på det teologiska området.¹⁴⁶

Passagera i klimatkategorin ger inte intryck av att klimat är något gudagivet, eller att det genomsyras av någon immanent gudom. Tyngdpunkten på oväder ger istället intrycket av en mer agerande gudom. Åtskilliga oväder och några regnpassager ger dessutom ett intryck av att vara påverkade av traditionell grekisk religion. På området för den här studien, tycks Herodotos gudsuppfattning ligga närmare Herakleitos gudom (som hade viss affinitet med Zeus) och Herakleitos syn på elden i blixten som gudomligt urämne, än Xenophanes orörliga immanenta gud. Herodotoslitteraturen i allmänhet brukar ofta lägga större vikt vid Xenophanes, även om t.ex. Myres även nämner Herakleitos.¹⁴⁷ Men det är inte orimligt att Herodotos mångskiftande teologi kan variera mellan olika delområden. Det skulle möjligen kunna vara ett tema för framtida studier, liksom den intressanta frågan om i vilken omfattning Herodotos influerats av persisk religion och tänkande.

¹⁴⁶ Det skulle vara i linje med vad Lloyd (1975: 166-167) konstaterat beträffande geografiska teorier, nämligen att Herodotos skapar självständiga originella synteser av befintligt material, och Lloyd menar att detta inte bara är giltigt för geografi, utan för hela *Historia*.

¹⁴⁷ Myres (1953: 52).

Appendix 1. Klimatpassager

bok vers	kortbeskrivning	naturbeskrivn	gudomlig anknytn	gudar mm.	aktivt ingripande	Hdt's källa	teori
1. 142	Joniens goda klimat	1	0	0	0	0	0
1. 149	Eolerna har inte lika bra klimat som jonerna	1	0	0	0	0	0
1. 193	Assyrien har lite regn	1	0	0	0	0	0
2. 13-14	Grekland beroende av vatten från guden/Zeus	1	1	guden/Zeus	1	egyptier	0
2. 31	Ingen bor vid Nilens översta del pga hettan	1	0	0	0	0	0
2. 35	Egyptens klimat är annorlunda	1	0	0	0	0	0
3. 5	Området mellan staden Iansos, Kasiska berget och Serboniska sjön är fruktansvärt vattenfattigt	1	0	0	0	0	0
3. 104	Temperaturen under dagen i Indien	1	0	0	0	0	0
3. 106	De yttersta delarna av världen är rikast lottade, liksom Hellas har gynnsammaste årstider	1	0	0	0	0	0
4. 31, (7)	Skyternas "fjädrar" är snö	1	0	0	0	skyter	1
4. 129	Mulor och åsnor saknas i Skytien pga kylan	1	0	0	0	0	0
4. 185	Hdt drar slutsats att inget regn faller i viss del av Libyen, ty då skulle deras hus av saltblock regnat bort	1	0	0	0	0	1
4. 198	Libyen inte så bördigt, utom Kinyps, där det varken är för hett eller för häftigt regn (ty det regnar där)	1	0	0	0	0	0
5. 10	Hdt menar att områdena bortom Istros är obebodda pga kolden (inte pga bin)	1	0	0	0	thraker	1
7. 111	Satrerne bor på höga snöbetäckta berg	1	0	0	0	0	0

Appendix 2. Säsongsväderspassager

bok vers	kortbeskrivning	naturbeskrivn	gudomlig ankytn	gudar mm.	aktivt ingripande	Hdt's källa	teori
2. 20	Nilens översvämning, teori 1, etesiska vindar	1	0	0	0	grekiska filosofer	1
2. 21, 23	Nilens översvämning, teori 2, Okeanos	1	0	0	0	grekiska filosofer	1
2. 22	Nilens översvämning, teori 3 snösmältning	1	0	0	0	grekiska filosofer	1
2. 24-26	Nilens översvämning, Hdt egen teori	1	1	guden	0	0	1
2. 27	Ingen vind på Nilen	1	0	0	0	0	1
3. 117	Perserna reglerade flodfåror för att pressa folket. Guden låter det regna här om vintern, som hos andra människor, men på sommaren behöver de flodvatten till åkrarna	1	1	guden	1	0	0
4. 8	Herakles utsattes för frost och vinterväder i Skytien, hästar försvann genom gudomlig skickelse	0	1	gudomlig skickelse	0	hellener	0
4. 28.1-2	Skytiens årstider, nederbörd, köld	1	0	0	0	0	0
4. 50	Istros/Donau har samma vattenstånd året om	1	0	0	0	0	1
5. 33	Megabates tänkte segla till Naxos med nordvinden.	0	0	0	0	0	0
6. 139-140	Miltiades utnyttjade att athenarna skaffat koloni norr om Lemnos, så det gick att segla till Lemnos på en dag med etesiska vindarna	0	0	0	0	0	0
7. 50	Xerxes sa att de tågat ut i årets skönaste tid och kan ta mat från bönderna	0	0	0	0	0	0
7. 168	Kerkyreerna skyllde på etesiska vindarna gentemot hellenerna	0	0	0	0	0	0

Appendix 3. Normalväderspassager

bok vers	kortbeskrivning	naturbeskrivn	gudomlig anknätn	gudar mm.	aktivt ingripande	Hdt's källa	teori
1. 19	Vinden förde eld så Athena-tempel brann ner	0	1	Athena Assesia	0	delfierna (senare: milesierna)	0
2. 117	I cypriska dikterna hade Alexandros gynnsamma vindar	0	0	0	0	cypriska dikter	0
2. 119	När Menelaos skulle segla iväg hindrade motvind. Han offrade lokala barn för att få bättre vind	0	1	offer	0	egyptiska präster	0
2. 179	Om man inte kunde segla till Naukratis pga. motvind fick man lasta om till prämar	0	0	0	0	0	0
3. 125, 124	När Polykrates korsfästs tvättade Zeus honom och han smordes av solen, i enlighet med hans dotters tidigare dröm.	0	1	Zeus	0	0	0
3. 138	Då perserna lagt ut från Kroton drevs de av vinden till Japygien	0	0	0	0	0	0
4. 110	Amazonerna kunde inte segelkonsten så de drev vind för väg	0	0	0	0	0	0
4. 151.2	Thereerna mötte purpurfiskare på Kreta som förts av vindar till libyska ön Platea	0	0	0	0	thereerna	0
4. 152.1	Ett samiskt fartyg som blivit vinddrivet till Platea gav förråd	0	0	0	0	thereerna	0
4. 152.2	Samiska fartyget drabbades av ostlig vind och for förbi Herakles stoder, men kom genom gudomlig skickelse till Tartessos	0	1	gudomlig skickelse	1	thereerna	0
4. 164	Några flyende som skulle skickas till Cypern för att dräpas blev vinddrivna till Knidos och räddades	0	1	Apollon Loxias	0	0	0
4. 179	Jason fångades av nordvind, Triton hjälpte hitta ut från blindskär	0	1	Triton	0	0	0
7. 36	Xerxes bygger broar som ska stå emot olika vindar	0	0	0	0	0	0
8. 96	En västvind förde vraken till Kolias, så att profetia uppfylldes	0	1	profetia	1	0	0
8. 98	Persernas kurirsystem hindras varken av snö, regn eller hetta	0	0	0	0	0	0
9. 114	Hellenerna som skulle segla till Hellesponten, hölls kvar av vindarna vid Lekton	0	0	0	0	0	0

Appendix 4. Oväderspässager

bok vers	kortbeskrivning	naturbeskrivn	gudomlig anknvtn	gudar mm.	aktivt ingripande	Hdt's källa	teori
1. 87	Kroisos på bålet åkallar Apollon, moln och skyfall kom	0	1	Apollon	1	lydierna	0
2. 111	Feron kastade lans mot floden under storm och blev blind. Botad senare genom orakelord	0	1	orakel	0	egyptiska präster	0
2. 113	Alexandros (Paris) och Helena skulle förts av våldsamma vindar till Egypten (Hdt ansluter sig till denna version i 2.120 och tolkar den som verk av gudom)	0	1	gudomen	1	egyptiska präster	0
2. 152	Orakel sa att när män i koppar kom skulle Psammetikos få hämnd. Senare blev joner och karer i kopparrustning vinddrivna dit i nöd	0	1	profetia	0	egyptier m.fl.	0
3. 10	Ett järtecken när det regnade i Thebe, som det aldrig gjort förr eller senare	0	1	järtecken	0	thebanerna	0
3. 25-26	Kambyses soldater skulle förslava ammonierna och bränna Zeus orakelplats, men begravdes i sand av mäktig sydvind	0	1	Zeus	0	ammonierna	0
3. 86	Blixt och dunder från klar himmel när Dareios blev kung	0	1	tecken	0	0	0
4. 28.3	Skytien, åska på sommaren och vintern (järtecken i senare fallet)	1	1	järtecken	0	0	0
4. 79	Guden låter åskan slå ner i Skyles hus, han som föredrog hellenska seder före skytiska	0	1	guden	1	0	0
4. 94	Vissa thraker, geterna, skjuter pilar mot skyn för att hota guden vid åska och blixt	0	1	guden	0	0	0
4. 151.1	Orakelord om att anlägga koloni i Libyen togs på allvar först sedan inget regn fallit på sju år i Thera	0	1	orakel	0	thereerna	0
4. 173	I öknens blåste sydvinden upp och begravde psyllerna i sand	0	0	0	0	libyerna	0
5. 85, 87	Athenarnas version: athenarna försökte ta tillbaka gudinnestatyer, men då kom åska och jordbävning och alla blev vansinniga	0	1	gudomen	1	athenarnas version	0
5. 86	Aigineternas version: gudinnestatyer föll på knä, athenarna anfölls och då kom åska och jordbävning	0	1	Damia, Auxesia	0	aigineternas version	0
6. 44	När perserna seglade runt Athos överraskades de av en kraftig och synnerligen svår nordvind	0	0	0	0	0	0

bok vers	kortbeskrivning	naturbeskrivn	gudomlig anknytn	gudar mm.	aktivt ingripande	Hdt's källa	teori
7. 10ε	Artabanos använder liknelser om gud och blixtar i varningar till Xerxes	0	1	guden	1	0	0
7. 16α	Artabanos säger till Xerxes att han vilseletts av onda människor såsom havet överfalls av stormar, som hindrar det från att följa sin natur	0	0	0	0	0	0
7. 34-35	Xerxes första Hellespontbro förstörs av häftig storm, han straffar vattnet	0	1	vattnet	0	0	0
7. 42	När Xerxes här övernattade vid berget Ida, kom åska och blixst som dödade många	0	0	0	0	0	0
7. 49	Artabanos till Xerxes: Du har inte hamnar för hela flottan om det skulle utbryta ett oväder	0	0	0	0	0	0
7. 170	Kretensare drabbas av svår storm på väg hem, förliser och grundar stad i Japygien	0	0	0	0	0	0
7. 178	Guden gav orakel till delfierna att offra åt vindarna	0	1	guden	0	0	0
7. 188	Xerxes flotta drabbas av storm vid Pelion/Magnesia	0	0	0	0	0	0
7. 189	Athenarna åkallade bl.a. nordvindens gud Boreas	0	1	orakel, Boreas	0	athenarna	0
7. 191	Magerna stillade stormen genom offer mm, men Hdt: kanske stormen lade sig av egen vilja	0	1	vindarna,Thetis/Nereider	0	0	0
7. 192	När hellenerna fick höra om persernas skeppbrott, bad och offrade de åt Poseidon Soter	0	1	Poseidon Soter	0	0	0
8. 12-13	Efter Artemision regnade och åskade det omåttligt, de persiska fartygen som skulle runda Euboia drabbades av storm och regn	0	1	guden	1	0	0
8. 36-37	Vid Athene Proneias helgedom i Delfi slog blixtn ner och två bergstoppar föll ner och dödade många	0	1	guden	1	0	0
8. 117	Xerxes fann Hellespontbroar förstörda av storm	0	0	0	0	0	0
8. 118	Alternativ berättelse om Xerxes återtåg: våldsam storm med höga vågor. folk fick hoppa överbord	0	0	0	0	0	0

Källförteckning

Primärkällor

(Grekiska originaltexter med eller utan översättning och/eller kommentarer, verk-förkortningar följer LSJ, rena översättningar återfinns under sekundärkällor.)

Arist. *Mete.* – Aristoteles: *Meteorologica*, med övers. H.D.P Lee, William Heinemann, London, 1952.

Hdt. – Herodotos: *Herodoti Historiae, Libri I-IV, V-IX*, utg. N.G. Wilson, Oxford University Press, 2015 (samt kommentarband Wilson (2015)).

Hes. *Op.*- Hesiodos: *Hesiodi theogonia, opera et dies, scutum, fragmenta*, ed. F. Solmsen, R.Merkelbach, M.L. West, Oxford, 1970, Bibliotheca Augustana, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_ante08/Hesiodos/hes_erga.html, 2018-01-25.

Hes. *Th.* – Hesiodos: *Theogonin och Verk och Dagar*, med övers. I. Björkeson, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm, 2003.

Hom. *Il.* – Homeros: *The Iliad*, med övers. A.T. Murray, William Heinemann, London, 1971.

Hom. *Od.* – Homeros: *The Odyssey*, med övers. A.T. Murray, William Heinemann, London, 1946.

Hp. *Aër.* - Hippokrates: "Airs, Waters, Places", i *Hippocrates*, Vol.I, med övers. W.H.S. Jones, s.65-137, William Heinemann, London, 1957.

Kirk, G.S., Raven, J.E. och Schofield, M. (1983), *The Presocratic Philosophers*, 2nd ed., Cambridge University Press, omtryckt 2002.

Th. – Thukydidés: *Der Peloponnesische Krieg, Auswahl*, med övers. H. Vretska och W. Rinner, Reclam Universal-Bibliothek, Stuttgart.

Sekundärkällor

Bertelli, L. (2001), "Hecataeus: From Genealogy to Historiography", i Luraghi, N. (red.), *The Historian's Craft in the Age of Herodotus*, s. 67-94, Oxford University Press, omtryckt 2003.

Burkert, W. (1990), "Herodot als Historiker fremder Religionen", i Nenci, G. och Reverdin, O. (red.), *Hérodote et les peuples non grecs*, s.1-39, Fondation Hardt, Genève.

Burkert, W. (2008), "Prehistory of Presocratic Philosophy in an Orientalizing Context", i Curd, P. och Graham, D.W. (red.), *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*, s. 55-85, Oxford University Press.

Cooper, G.L. (1974), "Intrusive Oblique Infinitives in Herodotus", *Transactions of the American Philological Association*, Vol.104 (1974), s.23-76.

Dewald, C. och Marincola, J. (2006), "Introduction", i Dewald, C. och Marincola, J (red.), *The Cambridge Companion to Herodotus*, s.1-12, Cambridge University Press.

- Foucart, G. (1943), "Le soleil d' Hérodote et la cosmophysique des physiologues", *Bulletin de l'Institut Égyptienne*, 25 (1943), s.83-100.
- Fränkel, H. (1921), *Die homerischen Gleichnisse*, Göttingen.
- Furley, W.D. (2006), "Thucydides and Religion", i Rengakos, A. och Tsakmakis, A. (red.), *Brill's Companion to Thucydides*, s.415-438, Leiden.
- Gilbert, O. (1907), *Die meteorologischen Theorien des griechischen Altertums*, Leipzig.
- Gould, J. (1989), *Herodotus*, Weidenfeld and Nicolson, London.
- Gregory, A. (2013), *The Presocratics and the Supernatural, Magic, Philosophy and Science in Early Greece*, Bloomsbury Publishing.
- Harrison, T. (2000), *Divinity and History, The Religion of Herodotus*, Clarendon Press, Oxford.
- Hart, J. (1982), *Herodotus and Greek History*, Croom Helm, London.
- Herodotos (1942), *The History of Herodotus*, övers. G.Rawlinson, <http://classics.mit.edu/Herodotus/history.html> , 2017-10-19.
- Herodotos (2000), *Herodotos Historia*, övers. C. Lindskog, Norstedts Förlag, Stockholm.
- Hollman, A. (2011), *The Master of Signs, Signs and the Interpretation of Signs in Herodotus Histories*, Center for Hellenistic Studies, Harvard University.
- Immerwahr, H.R. (1966), *Form and Thought in Herodotus*, The American Philological Association, Press of Western Reserve University, Cleveland, Ohio.
- Kahn, C.H. (1960), *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, Columbia University Press, New York.
- Lateiner, D. (1989), *The Historical Method of Herodotus*, University of Toronto Press.
- Linforth, I.M. (1928), "Named and Unnamed Gods in Herodotus", *University of California Publications in Classical Philology*, Vol.9, No. 7, s.201-243, University of California Press, Berkeley.
- Lloyd, A.B. (1975), *Herodotus Book II, Introduction*, Brill, Leiden.
- Lloyd, A.B. (1976), *Herodotus Book II, Commentary 1-98*, Brill, Leiden.
- LSJ, Liddell, H.G., Scott, R. och Jones, H.S. (1996), *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford.
- MacHattie, J.A. (1998), *Weather, Chance and the Unpredictable in Thucydides*, MA thesis, University of British Columbia, <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0090364> 2017-11-18.
- Menge, H.- Güthling, O. (1913), *Griechisch-deutsches und deutsch-griechisches Wörterbuch*, Teil I, Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung, Berlin-Schöneberg.
- Mikalson, J.D. (2003), *Herodotus and Religion in the Persian Wars*, University of North Carolina Press.

- Mikalson, J.D. (2010), *Ancient Greek Religion*, 2nd ed., Wiley-Blackwell.
- Mikalson, J.D. (2012), "Religion in Herodotus", i Bakker, E.J., de Jong, I.J.F. och van Wees H. (red.), *Brill's Companion to Herodotus*, s. 187-198, Brill, Leiden.
- Montanari, F. Goh, M. och Schroeder, C. (2015), *The Brill Dictionary of Ancient Greek*, Brill, Leiden.
- Morton, J. (2001), *The Role of the Physical Environment in Ancient Greek Seafaring*, Brill, Leiden.
- Myres, J.L. (1953), *Herodotus, Father of History*, Clarendon Press, Oxford.
- Nationalencyklopedin*, Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs, 1994.
- Neumann, J. (1985), "Climatic Change as a Topic in the Classical Greek and Roman Literature", *Climatic Change* 7 (1985), s.441-454.
- Ninck, M. (1945), *Die Entdeckung von Europa durch die Griechen*, Benno Schwabe & Co Verlag, Basel.
- Raaflaub, K.A. (2012), "Philosophy, Science, Politics: Herodotus and the Intellectual Trends of his Time", i Bakker, E.J., de Jong, I.J.F. och van Wees H. (red.), *Brill's Companion to Herodotus*, s.149-186, Brill, Leiden.
- Robinson, T.M. (2008), "Presocratic Theology", i Curd, P. och Graham, D.W. (red.), *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*, s.485-498, Oxford University Press.
- Romm, J. (1998), *Herodotus*, Yale University Press.
- Romm, J. (2006), "Herodotus and the Natural World", i Dewald, C. och Marincola, J. (red.), *The Cambridge Companion to Herodotus*, s.178-191, Cambridge University Press.
- Runia, D.T. (2008), "The Sources for Presocratic Philosophy", i Curd, P. och Graham, D.W. (red.), *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*, s. 27-54, Oxford University Press.
- Scullion, S. (2006), "Herodotus and Greek Religion", i Dewald, C. och Marincola, J. (red.), *The Cambridge Companion to Herodotus*, s.1-12, Cambridge University Press.
- Sergueenkova, V.V. (2009), *Natural History in Herodotus Histories*, PhD Dissertation, Harvard University.
- Shimron, B. (1989), *Politics and Belief in Herodotus*, Zeitschrift für alte Geschichte, Heft 58, Franz Steiner Verlag Wiesbaden, Stuttgart.
- Svenska Akademiens Ordbok*, <https://www.saob.se/>, 2018-03-15.
- Taub, L. (2003), *Ancient Meteorology*, Routledge.
- Thomas, R. (2000), *Herodotus in Context, Ethnography, Science and the Art of Persuasion*, Cambridge University Press.
- Wedberg, A. (2003), *Filosofins historia, Antiken och medeltiden*, Thales, Stockholm.

Whitmarsch, T. (2016), *Battling the Gods, Atheism in the Ancient World*, Faber & Faber, London.

Wilson, N.G. (2015), *Herodotea, Studies on the Text of Herodotus*, Oxford University Press.

Zingross, M. (1998), *Herodotus' Views of Nature*, Odysseas Publications, Athen.